

Рани бракови ромских девојчица као облик кршења људских права и права детета

Ауторка: Николина Сучевић

*Истраживање је део пројекта Дијалог промена који спроводи
Београдска отворена школа, уз подршку Делегације Европске уније у Србији.
За садржину истраживања искључиво је одговорна ауторка и садржина
нужно не одражава ставове Београдске отворене школе нити Европске уније.*

УВОД

Рани бракови представљају кршење људских права, а пре свега права детета кроз ускраћивање права на образовање, права на живот у породичном окружењу, права на здравствену и социјалну заштиту и др. Права девојчица су посебно угрожена. Оваква пракса излаже девојчице ризицима као што су ране и нежељене трудноће, радна и сексуална експлоатација, насиље у партнерским односима. Рани бракови доводе до неравноправног положаја жена у друштву кроз смањење могућности образовања, немогућности изласка из круга сиромаштва и ускраћивање могућности за партиципацију жена. Полазећи од претпоставке да рани бракови доприносе дисбалансу моћи и један су од фактора који доприноси родној неравноправности и одржавању парадигме о положају жене у друштву и њене “традиционалне” улоге, елиминација дечијих бракова је препозната као важан задатак те је он инкорпориран и у Агенду 2030.¹ Иако је у већини земаља склапање брака пре 18. године забрањено законом, пракса раних бракова се у највећој мери задржала у Источној Европи, Централној Азији и земљама у развоју.²

Пракса раних бракова заступљенија је у руралним срединама и сиромашнијим породицама, а нарочито у ромској популацији. Проблем раних бракова у ромској популацији присутан је у целом свету, па тако и у Србији. Према подацима УНИЦЕФ-а и истраживања МИЦС5 из 2014. године, половина младих Ромкиња је ступила у брак између 15 и 19. године. Проблем раних бракова повећава социјалну искљученост младих ромских жена, те доводи до стварања неповољних услова за остваривање оптималног приступа образовању, тржишту рада и услугама социјалне заштите.

Ситуација је слична и на територији Аутономне покрајине Војводине. Велики број младих Ромкиња ступа у брак пре пунолетства, рађају прво дете пре навршене осамнаесте године, прекидају школовање, тешко проналазе запослење, изложене су насиљу и дискриминацији. Све ово има за последицу континуирано сиромаштво, рано родитељство које доводи до неадекватне бриге о деци, озбиљно нарушавање репродуктивног здравља, неписменост и немогућност остваривања пуног личног потенцијала. Поред последица на

¹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>, приступљено 20.09.2022. године

² UNFPA (2014). "Child marriage in Eastern Europe and Central Asia: regional overview". Доступно на: <https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Child%20Marriage%20EECA%20Regional%20Overview.pdf> Приступљено 20.09.2022. године

лични раст и развој као и остваривање пуних потенцијала девојчица и младих девојака, проблем раних бракова има далекосежне друштвене последице. Неки од највећих ризика, који потенцијално могу бити смртоносни у односу на младе девојке које ступају у ране бракове су везани за репродуктивно и сексуално здравље. (РАI, 2015)

Постоји мали број емпиријских истраживања у Србији која су рађена на ову тему. Интересовање за ову тему у академским круговима готово да и не постоји, а мали број публикација у овој области се приписује недостатку интересовања друштва за ову појаву, с обзиром да се о Ромима често говори у контексту предрасуда и дискриминације (УНИЦЕФ, 2017).

Недостатак истраживања на ову тему говори у прилог чињеници да се ромски бракови често описују стереотипним терминима као што су “ромска култура и традиција”, али узроци који доводе до ове праксе су много дубљи и комплекснији. Објективан проблем представља и недостатак конкретних података о раним браковима, велики број нерегистрованих бракова (тзв. црна бројка), те недостатак специфичних података о овој појави у различитим етничким, националним и верским групама.

Због свега наведеног, рани бракови представљају дискриминаторску праксу која не представља приватну ствар породице или проблем само одређене групе.

1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Дефинисање основних појмова

У литератури која се бави питањима раних бракова, а такође и у пракси, наилазимо на различите термине за означавање “дечијих бракова” и “раних бракова”. Ови термини се често користе као синоними, али постоји јасна дистинкција у односу ова два термина и термина “принудни брак”. За потребе овог рада термин “рани бракови” ће се користити за означавање брака у коме су једна или обе особе млађе од 18 година, док се "принудни брак" дефинише као брак у коме један или оба партнера нису дали пуну и слободну сагласност, односно пристанак (УНИЦЕФ, 2016).

Под појмом ступања у брак се подразумева “законом уређена заједница живота жене и мушкарца”, као и да се брак закључује на основу слободног пристанка будућих супружника, те “да брак не може склопити лице које није навршило 18. годину живота.”³ Под склапањем брака сматраће се и фактичко закључење заједнице живота, односно ванбрачне заједнице.

Иако је Породичним законом Републике Србије дефинисано да је један од услова за закључење брака пунолетство, закон је оставио могућност склапања брака и пре навршене 18. године живота. “Суд може, из оправданих разлога, дозволити склапање брака малолетном лицу које је навршило 16. годину живота, а достигло је телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку”.⁴

Такође, Породичним законом забрањује се заснивање ванбрачне заједнице са малолетним лицем, али мали број случајева се процесуира и евидентни су бројни проблеми у имплементацији законодавних одредби.

Овај феномен је делимично обрађиван кроз истраживања која су се тичала живота ромских заједница у Србији, феномена насиља над женама и родне равноправности, као и трговине женама и децом, али тек као један од фактора кроз који се сагледавао основни циљ истраживања или један његов део.

³ Породични закон, Службени гласник РС 18/2005, 72/2011 - др. закони 6/2015)

⁴ Породични закон, Службени гласник РС 18/2005, 72/2011 - др. закони 6/2015)

1.2. Феномен раних бракова - распрострањеност, узроци и последице

Брак је важан чин, како за појединца тако и за друштво. Он представља почетак једног новог животног циклуса, улазак партнера у нове животне улоге и као почетак развоја важне друштвене компоненте – породице. Ступање у брак представља важну животну прекретницу и године у којима се ступа у брак представљају тачку преласка младалаштава у свет одраслих.

Питање ступања у брак, и конкретно доње границе за закључење брака, теме су којима се баве и Уједињене нације. Још давне 1964. године усвојена је Конвенција о престанку на ступање у брак и минималној старости.⁵ Њоме се позивају земље чланице да се обавезу да ће установити старосну границу за ступање у брак. Ову конвенцију је ратификовала тадашња Република Југославија исте године.

И поред свега наведеног, пракса раних бракова иако честа кроз историју, перзистира и у садашњости. Рани бракови као пракса су познати у готово свим културама и земљама, погађају дечаке и девојчице, али у много већој мери девојчице.

Према подацима УНИЦЕФ-а, 21% девојака ступи у брак пре пунолетства и ова пракса се највише задржала у најсиромашнијим земљама, односно у Субсахарским земљама где овај проценат износи 37 (УНИЦЕФ, 2020). У земљама Азије и Субсахарске Африке удаја девојчица на раном узрасту је стратегија преживљавања породице и чак се посматра да је брак ствар најбољег интереса детета (УНИЦЕФ, 2001)⁶ Овде се намеће закључак да је сиромаштво један од кључних фактора који утичу на рано ступање у брак, али не и једини.

Према истом извору (УНИЦЕФ, 2020), најдраматичнија ситуација је у Нигеру, где 76% девојака ступи у брак пре 18. године, а за њима долазе државе Централно Афричка Република и Чад са 68% и 67%. Важно је напоменути да је ова пракса готово напуштена у богатијим слојевима друштва, па чак и када се ради о најсиромашнијим и најтрадиционалнијим земљама света (УНИЦЕФ, 2001).

⁵ Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages. Opened for signature at New York, on 10 December 1962

⁶ Ibid.

Иако се ова пракса у Србији јавља у мањем обиму него у неким другим земљама и регионима и иако је забрањена и кажњива законом, ипак је присутна и у највећем броју погађа девојчице.

Код нас се овај феномен везује за ромску културу, где се задржао највећи проценат раних бракова у односу на општу популацију. Према истраживањима спроведеним у Србији, 57% жена из ромске популације старости између 20 и 49 година први пут је ступило у брак пре пунолетства, док је 42,7% девојака старости од 15-19 година тренутно у браку (УНИЦЕФ, 2014).

О раним браковима у ромској популацији често се говори у контексту предрасуда и стереотипа, те им се неретко, чак и у институционалним оквирим, приступа као културолошком феномену, услед чега се третирају као традиционалне карактеристике прихватљиве за ромску заједницу.

Процент мушкараца у Србији, старости од 20-24 године које су први пут ступили у брак или ванбрачну заједницу пре пунолетства износи 1%, док проценат жена старости од 20-24 године које су први пут ступиле у брак или ванбрачну заједницу пре пунолетства износи 3%. На глобалном нивоу, ова бројка износи 20%, док је проценат оних које су ступиле у брак пре навршене 15. године 5% (УНИЦЕФ, 2020).⁷

У истраживању спроведеном у Србији током 2017. године на узорку од 58 Ромкиња, различите старости и са различитих локалитета (Нови Бечеј, Београд, Крагујевац, Пирот и Врање) наведени су различити фактори који имају утицаја на одлуку о ступању у брак на раном узрасту.

Међу првима наводе се патријархални модел функционисања заједнице и утицај културних норми које детерминишу положај жена кроз родне улоге (мајка, супруга, домаћица...).

Образовање се схвата као пожељно, али не и неопходно, па се од раног детињства девојчицама намећу родне улоге мајке и домаћице, без могућности примене алтернативних решења, осим живота у браку и рађања деце.

На крају, али не и мање важни, представљени су економски фактори који имају важан утицај на праксу раних бракова. Сиромаштво, социјална изолација и искљученост, маргинализација и недостатак образовања стварају перцепцију да је брак једино, или бар

⁷ https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2020/04/Child-marriage-database_Apr2020.xlsx

најпожељније решење за девојчицу, а ради остваривања могућности на бољи живот (УНИЦЕФ, 2011).

Рано ступање у брак има негативне последице на многе сфере живота многих девојака, а пре свега на образовање које за последицу има лош економски статус, сиромаштво и на крају немогућност достизања пуних личних потенцијала, а затим на здравље и повећање ризика да се девојка нађе у ситуацији где трпи насиље.

Наиме, жене које се ступиле у брак у раном узрасту, у већем проценту трпе насиље од стране својих мужава. (УНИЦЕФ, 2005) Већина последица може да се подели на последице које имају утицај на економски развој, последице које утичу на здравље и последице које се тичу друштвене депривације.

Девојчице често морају да напусте школу након што су ступиле у брак, што доводи до лошег економског положаја, слабије конкурентности на тржишту рада, сиромаштва и на крају непрекидног циклуса сиромаштва из кога нема излаза. Подаци показују да се жене које су провеле барем седам година у образовном систему удају четири године касније и у просеку имају 2,2 детета мање него оне које немају никакво формално образовање (УНИЦЕФ, 2001).

То нас доводи до друге групе последица које имају штетне ефекте на живот девојака које су ступиле у рани брак, а тичу се сексуалног и репродуктивног здравља и здравља уопште. Од девојчица се очекује да одмах по ступању брак рађају децу, те се са раним ступањем у сексуалне односе и раним трудноћама повезује и ризик од смртности трудница, повећаним ризиком од превременог порођаја, компликација током порођаја, мале порођајне тежине беба и мање шансе за преживљавање новорођенчета (УНИЦЕФ, 2001).

На крају, све ове последице доводе до опште друштвене депривације која се огледа у ниском образовању, неписмености, неконкурентности на тржишту рада, непоседовању вештина, немогућности приступа институцијама и формалној подршци, смањеним социјалним контактима и сиромашној неформалној мрежи подршке, правној невидљивости и слично.

1.3. Предмет и хипотетички оквир истраживања

Предмет овог рада је феномен раних бракова ромских девојчица у Војводини. Посебан фокус истраживања је на потенцијалним разлозима за ступање у ране бракове као што су образовање, запосленост, приходи, репродуктивно здравље, насиље у партнерским односима и слично.

Осим тога, истраживање обухвата и анализу ставова ових девојчица према раним браковима, значењу који им приписују, као и личних узрока који су допринели овој пракси у њиховом конкретном случају. На основу постојања контролне групе – ромских девојака и девојчица истог узраста, али које још увек нису ступиле у брак, истраживање ће покушати да идентификује факторе ризика за ступање у рани брак код ромске популације.

У истраживању се кренуло од основне претпоставке да социо-економски фактори породице утичу на одлуку о ступању у брак младих Ромкиња. У складу са тим, истраживачка питања од којих се у раду пошло су:

- Колико је образовање, односно узраст на коме је напуштен процес школовања, значајан за одлуку о ступању у рани брак?
- У којој мери материјални статус породице утиче на одлуку о ступању у рани брак? Да ли већина испитаница долази из материјално угрожених породица (корисници новчане социјалне помоћи или се налазе на евиденцији ЦСР због материјалне угрожености)?
- Да ли је присутно генерацијско преношење образаца, односно да ли су мајке већине испитаница такође ступиле у рани брак?
- Да ли је рано ступање у брак мајки испитаница допринело формирању позитивних ставова о раном браку код самих испитаница?
- Каква је улога родитеља у доношењу одлуке о ступању у рани брак?

Ова питања су анализирана у односу на варијабле као што су године старости испитаница, године старости њихових мајки када су ступиле у брак, степен образовања и просечни приходи породице порекла, односно породице из којих су девојчице одлазиле.

1.4. Циљеви истраживања

Циљ истраживања је сагледавање праксе раних бракова ромских девојчица у АП Војводини и анализа потенцијалних узрока раних бракова у ромској популацији. Осим тога, истраживање је испитивало и ставове младих Ромкиња које су ступиле у рани брак, везано за ране бракове.

Посебни циљеви су се огледали у:

- Испитивању разлога који потенцијално доприносе учесталости склапања раних бракова код ове популације;
- Испитивању личних ставова младих Ромкиња које су у раном браку у односу на њихов доживљај и виђење истих, личне разлоге за ступање у брак, као и улогу породице у доношењу одлуке да ступе у рани брак;
- Састављање сета предлога мера и препорука којима се ова пракса може смањити, односно превенирати, а са циљем оснаживања жена и девојчица Ромкиња.

Истраживањем се настојало да се посредно одговори на питање и да ли су, и уколико јесу, у којој мери су значајни ставови родитеља девојака и девојчица према раним браковима и колики је њихов утицај генерално на формирање девојчица по том питању, кроз компарацију и анализу броја девојака које су ступиле у рани брак и које нису у браку са подацима о старости њихових мајки у време ступања у брак.

Главна замисао је да се феномен раних бракова у ромској популацији испита кроз визуру младих жена које су у раном браку, анализу њихових искустава и ставова, као и анализу утицаја раног брака на сегменте као што су образовање, запосленост, приходи, репродуктивно здравље, насиље у партнерским односима и слично.

1.5. Значај истраживања

Имајући у виду удео ромске популације у укупном броју становника у АП Војводини, распрострањену праксу раних бракова, али и недостатак истраживања на ову тему, основни значај овог емпиријског истраживања се огледа у стицању нових сазнања и увида у овај феномен, посебно из перспективе главних актера - ромских девојчица које су ступиле у ову врсту брака.

Значај осветљавања праксе раних бракова у ромској популацији не огледа се само у прикупљању података о броју и просечној старости Ромкиња које ступају у рани брак и у сагледавању потенцијалних узрока који доводе до одржавања ове праксе у животу, већ и у могућности да се прикупљени подаци анализирају и употребе за креирање мера или препорука како умањити ову праксу и оснажити жене и девојчице. Идентификација потенцијалних узрока може представљати добру полазну основу за креирање мера које би биле усмерене ка сегментима које треба посебно пажљиво посматрати у раду са ромским девојчицама као потенцијалне факторе ризика за ступање у рани брак. Добијени подаци се могу искористити за акције као што су упознавање јавности са проблемом раних бракова на територији АП Војводине и сензибилизацију како јавности и шире друштвене заједнице тако и стручних радника у Центрима за социјални рад.

2. РАНИ БРАКОВИ И ЗАКОНОДАВСТВО

2.1. Међународни правни оквир

Од како је пракса раних бракова препозната као штетна по децу, превасходно девојчице, на међународном, али и на националним нивоима многих земаља доношени су различити закони, стратегије, конвенције и препоруке које имају за циљ искорењивање ове штетне праксе.

Бројне међународне конвенције уређују питања која се тичу раних бракова од којих су међу најважнијим Универзална декларација о људским правима (1948), Конвенција о укидању ропства, трговине робљем, институција и праксе сличне ропству (1956) као и Конвенција о престанку на брак, минималне старости за брак и регистровање брака (1964).

Питањима уређења брака и гарантовању слободе на избор партнера бави се и Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације над женама (1979) (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women - CEDAW).

Допунска Конвенција о укидању ропства, трговине робљем, институција и праксе сличне ропству предвидела је да се државе потписнице обавезу да ће предузети све неопходне мере којима ће:

- искоренити штетне праксе, а које се посебно односе на право жена да самостално одлучују о избору партнера,
- забрану давања жена од стране њених родитеља другом лицу уз одређену материјалну надокнаду, без права жене да то одбије,
- забрану супругу да он и његова породица уступају жену другим лицима и
- забрану “наслеђивања“ жене након смрти њеног супруга.⁸

Претеча ове конвенције је Резолуција 843 коју је донела Генерална скупштина УН-а 1954. године, а тиче се *Статуса жена у приватном праву: обичаји, стари закони и праксе које утичу на људско достојанство жена*. Два важна члана ове резолуције односе се на забрану дечијих бракова и гарантовање права жена која се тичу слободе избора партнера,

⁸ УН, Допунска конвенција о укидању ропства, трговине робљем, институција и праксе сличне ропству, 1956; Ратификована 1958. године, Службени лист ФНРЈ — Међународни уговори и други споразуми, бр. 7/58.

добијања старатељства над децом након смрти супруга, као и препоруку да се уложе додатни напори који имају за циљ сензибилизацију јавности за проблеме које имају жене изложене негативним праксама везаним за брак и породицу. (УН Резолуција 843, 1954)

Питање искорењивања раних бракова постаје све више актуелно и у последњим деценијама са све већим нагласком на дискурс о људским правима и његовим високим позиционирањем на политичким агендама.

У међународном праву савременог доба се издваја Резолуција 1468 Савета Европе из 2005. године, која се тиче присилних и дечијих бракова. Њоме је изражена забринутост због праксе учесталог кршења права деце кроз присилне и дечије бракове. Парламентарна скупштина Савета Европе позвала је све чланице да ускладе своје правне норме тако што ће унутрашње законодавство обавезно инкорпорирати чланове у којима се, између осталог, граница за ступање у брак у свим земљама подиже на 18 година, уведе обавеза званичне регистрације сваког брака, те да не признају присилне и дечије бракове и, по могућности, уведу систем аутоматског поништавања тако склопљених бракова.⁹

Поред универзалних докумената које су ратификовале чланице Уједињених нација и других европских тела, постоје и важни међународни и регионални документи посвећени заштити дечијих права, као што су Конвенција о правима детета (1989), Афричка повеља о правима и добробити детета (1990) и многи други.

Значајно је поменути институције и организације које делују на глобалном нивоу, која својим залагањима осветљавају проблем раних и дечијих бракова, те се залажу за искорењивање ове праксе. Међу њима предњаче Фонд УН за децу (UNICEF), Комитет за права детета (CRC) и Комитет за укидање дискриминације жена (CEDAW). Неизоставан допринос дају и друге невладине организације организације, као што су “Girls not brides”, “Save the children” и др.

⁹ Парламентарна скупштина савета Европе (2005) *Резолуција 1468*. Доступно на: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17380&lang=en>, приступљено 05.09.2022. године

2.2. Национални правни оквир

Рани бракови су препознати као проблем и од стране државе и законодавства у Републици Србији, па се држава залаже да се нормативни оквир усклади са највишим међународним стандардима који се тичу заштите деце и превенције дечијих бракова. Већину важних међународних аката ратификовала је и Србија, те је у обавези да их инкорпорира у национално законодавство и стара се о њиховој примени.

Устав Републике Србије, као највиши правни акт, гарантује равноправност мушкараца и жена, посебно заштиту националних мањина, право на слободу одлучивања при закључивању брака, те да ови односи почивају на равноправности мушкараца и жена¹⁰.

Питање брака и брачних односа уређује се кроз неколико закона, међу којима је најважнији Породични закон, али се и одређеним одредбама Кривичног закона регулишу нека питања које се тичу брака.

Породични закон Републике Србије дефинише брак као “законом уређену заједницу живота жене и мушкарца”, те “да брак не може склопити лице које није навршило 18 година живота.”¹¹

У важећем Породичном закону задржала се одредба чијом применом је могуће легално заснивање брачне заједнице лицу које има 16 година живота. Дозволу за закључење брака пре пунолетства доноси суд, а по предлогу малолетног лица узраста између 16 и 18 година.

Члан 23 овог Закона каже да “суд може, из оправданих разлога дозволити малолетном лицу које је навршило 16 година живота и које је достигло физичку и душевну зрелост потребну за обављање права и дужности брака, да ступи у брак.”¹²

Суд је у обавези да испита малолетника без присуства других учесника у поступку, те да затражи извештај од здравствених установа и органа старатељства о томе да ли је малолетно лице достигло телесну и душевну зрелост неопходну за заснивање брачне заједнице.

¹⁰ Устав Републике Србије, 2006, Службени гласник РС 98/2006

¹¹ Породични закон, Службени гласник 18/2005, 72/2011-др. закони и 6/2015

¹² Ibid.

Ова одредба је начелно у супротности са принципима приказаним у међународним повељама о којима смо раније говорили, па је више пута најављивано да ће се у изменама Породичног закона предвидети забрана малолетничких бракова.¹³

Кривични закон Републике Србије инкриминише склапање ванбрачне заједнице са малолетним лицем још од 1951. године када је ова одредба први пут уведена у Кривични закон. У Закону се каже да ће казном затвора до три године бити кажњено пунолетно лице које живи у ванбрачној заједници са малолетником, те да ће истом казном бити кажњен родитељ, усвојитељ или старатељ малолетног лица који наводи малолетника на ступање у ванбрачну заједницу или му то омугућава.¹⁴ Међутим, спорна је чињеница да овај исти Закон предвиђа могућност обуставе поступка уколико се закључи брак, па се позивом на одредбу Породичног закона и Закона о ванпарничном поступку неретко подносе захтеви за склапање брака ради избегавања кривичне одговорности.

Чак и поред законских решења која се ослањају на међународне правне акте која гарантују и штите права детета у односу на ране и присилне бракове евидентно је да постоји пракса заснивања раних бракова, нарочито међу ромским становништвом.

У циљу унапређења националне политике и окончања праксе раних бракова усвојене су важне стратегије: Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године и Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2020. године. Обе ове стратегије имају за циљ да посебним мерама допринесу унапређењу положаја дискриминисаних група жена.

Активности предвиђене Акционим планом који проистиче из Стратегије за родну равноправност тичу се едукације пре свега лица запослених у просветним, здравственим и установама социјалне заштите о штетности раних бракова, као и едукација девојака и родитеља о забрани и санкционисању раних и присилних бракова. Не треба заборавити допринос Стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља (2008), као и Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања (2005) које су дале значајан допринос у сузбијању праксе дечијих бракова и заштите права детета.

¹³ Катарина Ђорђевић, „Србија ће забранити малолетничке бракове“, *Политика*, 11.08.2019. године.

Доступно на:

<http://www.politika.rs/sr/clanak/437589/Srbija-ce-zabraniti-maloletnicke-brakove>, приступљено 05.09.2022. године.

¹⁴ Кривични закон, Службени гласник РС, 85/2005, 88/2005- испр., 107/2005-испр., 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године као посебан проблем наглашава рано заснивање бракова код ромских девојчица и то што 43% девојчица ромске националности на узрасту између 15 и 19 година прекида школовање ради удаје.¹⁵

Нажалост, унапређење норматива, не прати унапређење ситуације на терену, јер мере које се предузимају, на терену не дају резултате који би ишли у прилог смањењу ове штетне праксе, а Роми су и даље предмет различитих предрасуда и дискриминације. (УНИЦЕФ, 2017)

У новије време, пажњу јавности заокупио је случај тринаестогодишње девојчице која је остала у другом стању и ослобађајуће пресуде за пунолетно лице старо 22 године које је ступило у ванбрачну заједницу са девојчицом. Мишљење вештака психијатра било је зановано на стереотипним обрасцима јер наводи да је понашање пунолетног лица „у склопу социолошко-културолошких особености наведене етничке заједнице у погледу обрасца брачних и породичних односа које се, између осталог, односе на рано ступање у полне односе и рано заснивање заједнице живота“. У пресуди се даље наводи да је судски вештак: „стекао утисак да окривљени не зна да је самим ступањем у сексуалне односе са оштећеном учинио кривично дело“, да се окривљени „културолошки понашао као и већина припадника његове заједнице“, као и да је: „емоционална и социјална зрелост девојчице била у складу са календарским узрастом“, на основу чега је закључено „да је готово достигла узраст од 14 година коју је законодавац определио као просечну старосну доб у ком већина појединаца достиже физичку и психичку зрелост за ступање у сексуалне односе“, а судски вештак „није нашао значајну разлику у психичкој и физичкој зрелости између окривљеног и оштећене.“¹⁶

Само из овог примера се види да нормативни оквир сам по себи није довољан да се промени пракса заснована на предрасудама, стереотипима и дискриминацији.

Постојање закона и других аката није гаранција да ће се принципи на којима ти закони почивају поштовати у пракси. Потребна је сензибилизација јавности за проблеме

¹⁵ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, Службени гласник РС, 26/2016

¹⁶ Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1392/2019. Доступно на: https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-19/Presuda_Apelacionog_suda.pdf, приступљено 28.09.2022. године.

раних бракова међу ромском популацијом, едукација судија, тужилаца, социјалних и здравствених радника, као и уједначавање судске и стручне праксе, а све у циљу одбацивања стереотипних начина размишљања који доводе до дискриминације.

Како је наведено у претходном примеру, суд не спори да је пунолетно лице имало сексуални однос са дететом од 13 година, где је за последицу наступила трудноћа, али је ценио да тиме нису прекршена и повређена права овог тринаестогодишњег детета, јер је то обичајна пракса у етничкој заједници из које она долази.

3. РАНИ БРАКОВИ У РОМСКОЈ ПОПУЛАЦИЈИ У СРБИЈИ

3.1. Ромска национална мањина у Србији

Тачан број Рома у Србији није могуће прецизно утврдити, јер стереотипна мишљења и предрасуде доводе до тога да Роми често прикривају национални идентитет ради стицања повољнијег положаја у друштву. Такође, Роми су један од ретких народа који немају развијену свест о очувању сопственог идентитета, а и Устав Републике Србије гарантује слободу неизјашњавања о националној припадности, па у најбољем случају можемо да говоримо само о броју декларисаних Рома (Радовановић, Кнежевић, 2014).

Према подацима Републичког завода за статистику 2011. године број декларисаних Рома у Србији је 147.604, а у Војводини је настањен 42.391 Ром (Радовановић, Кнежевић, 2014).

Територијално највећи број Рома живи на подручјима југоисточне Србије (Сурдулица, Врањска Бања, Владичин Хан, Лесковац, Бојник, Лебане...) и у војвођанским општинама (Нови Кнежевац, Нови Бечеј, Бач и Беочин)

Иако ромски језик не спада у службене језике у Војводини, Радио Телевизија Војводине емитује програм на ромском језику, а 2014. године у 42 војвођанске школе деца су факултативно могла да бирају предмет ромски језик.¹⁷

Подаци Републичког завода за статистику говоре да се у укупној популацији Републике Србије, према попису из 2011. године, налази више жена него мушкараца (51,3% у корист жена), док се у ромској популацији бележи такозвани “вишак” мушког становништва и да удео мушкараца у ромској популацији износи 51% (Радовановић, Кнежевић, 2014). Ове “вишкове” мушкараца који су карактеристични за све категорије испод 60 година поменути аутори објашњавају “одликом становништва с високим уделима младих, већом смртношћу жена у фертилном периоду, али и традиционалним схватањем и посвећивању веће пажње мушким потомцима” (Радовановић, Кнежевић, 2014:63). Према истим ауторима (2014:62), “становништво Србије одликују два модела репродукције - недовољно и прекомерно рађање, која су се директно одразила и на старосну - полну

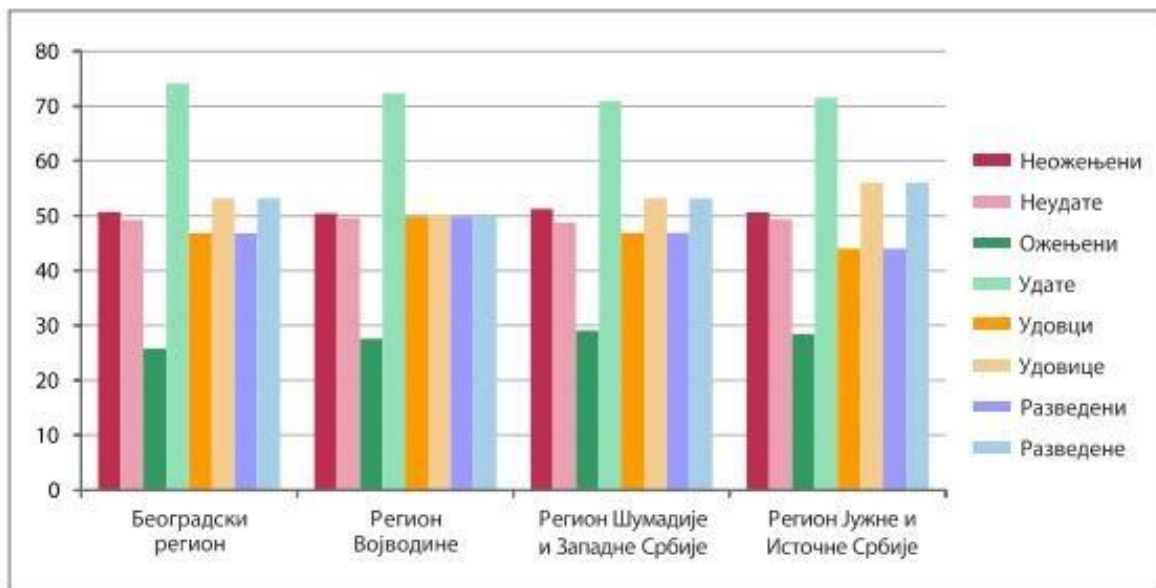
¹⁷ Р.Д. „Настава на ромском језику 42 школе, *Данас*, 01.09.2014.godine. Доступано на: <https://www.danas.rs/drustvo/nastava-na-romskom-jeziku-u-42-skole/>, приступљеноо 28.09.2022. године

структуру. Недовољно рађање је изразита карактеристика свих етничких заједница у Србији осим албанске, бошњачке и ромске”.

Ово говори у прилог тези да су жене у ромској популацији у већем ризику од смртности у фертилном периоду због раних трудноћа, већег броја порођаја, лоших санитарно-хигијенских услова живота.

Када говоримо о брачној структури ромског становништва, неформална брачна пракса (ванбрачна заједница) учесталија је у узорку који се односи на ромско становништво него на општу популацију у Србији. Према подацима добијеним у попису 2011. године готово четвртина Рома старијих од 15 година живи у ванбрачној заједници (24,6%), док је у општој популацији тај проценат нешто испод 4% (3,8%).(Радовановић, Кнежевић, 2014:67)

Графикон бр. 1 *Брачни статус Рома по регионима*

Извор: Републички завод за статистику, 2014

Из приложеног графика се види да највећи проценат Рома спада у групу удатих и тај проценат је уједначен за све посматране регионе. Скоро 3/4 ромкиња старијих од 15 година живи у браку.

Ромска популација је заступљена категорија корисника система социјалне заштите. Према истраживању УНИЦЕФ-а, од укупног боја корисника услуга центара за социјални

рад у Србији, 45.050 чине Роми (УНИЦЕФ, 2014), што је готово трећина од укупне ромске популације према попису из 2011. године. У овом истом попису обухваћени су и бескућници где такође трећину свих бескућника у Србији чине Роми. Више од једне четвртине Рома у Републици Србији остварује приходе преко социјалних давања што говори о лошем економском положају и сиромаштву којим су погођени.

Образовање као важан индикатор социјално-економског положаја Рома се посматра и као најефикаснији начин за превазилажења проблема сиромаштва и социјалне искључености ромске популације. Подаци са терена говоре да за то још увек нису створени услови јер 64% ромске деце заврши основну школу (а у општој популацији је то 93%) и свега 22% ромске деце похађа средњу школу док је у општој популацији овај проценат 89% (УНИЦЕФ, 2014). Ово за последицу има смањену конкурентност Рома на тржишту рада.

Према евиденцији Националне службе за запошљавање из јуна 2018. године, број незапослених Рома у Републици Србији је био 26.360, а од тога 12.518, односно 47,5% чине жене (НСЗ, 2019)

Кључни разлози сиромаштва Рома леже у незапослености која је продукт ниског образовног статуса и лоше конкурентности на тржишту рада, као и дискриминација и социјална искљученост.

3.2. Ромска заједница у АП Војводини

Према истраживању Покрајинског омбудсмана из 2011. године, у коме су обухваћене све јединице локалне самоуправе са територије АП

Војводине, њих **укупно 45**, добијени су подаци за укупно **93 ромска насеља**. На територији једног броја јединица локалних самоуправа не постоје издвојена ромска насеља, већ постоје делови у којима претежно живи ромско становништво.

Табела 1. Списак јединица локалних самоуправа са бројем ромских насеља

АДА	4
АЛИБУНАР	1
АПАТИН	2
БАЧ	3
БАЧКА ПАЛАНКА	3
БЕЧЕЈ	4
БЕОЧИН	3
ИРИГ	2
КАЊИЖА	7
КИКИНДА	7
МАЛИ ИЂОШ	1
НОВИ САД	4
ОЦАЦИ	4
ОПОВО	1
ПАНЧЕВО	14
ПЛАНДИШТЕ	1
РУМА	1
СЕНТА	4
СОМБОР	1
СРБОБРАН	2
СРЕМСКА МИТРОВИЦА	4
СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ	2
СТАРА ПАЗОВА	2
СУБОТИЦА	2
ВРБАС	7
ВРШАЦ	1
ЗРЕЊАНИН	3
ЖАБАЉ	4
УКУПНО	93

У табели 1 може се видети да укупно **28** јединица локалних самоуправа на својој територији има најмање једно ромско насеље, што чини **62%** од укупног броја јединица локалних самоуправа. Број ромских насеља креће се од најмање **једног** (Рума, Пландиште, Опово, Вршац, Алибунар и Мали Иђош) до највише **четрнаест**, колико има на територији Панчева. (Покрајински омбудсман, 2011)

3.3. Рани бракови у Србији

Прва значајна истраживања на глобалном нивоу, која се тичу раних бракова датирају од пре 30-ак година и подаци су прикупљани у DHS (Demographic and Health Survey) и MICS (Multiple Indicators Cluster Survey) истраживањима које је спроводио УНИЦЕФ у 107 земаља. У међународним оквирима, истраживачима су биле интересантне популације настањене у Азији и Африци, посебно земљама Субсахарске Африке и јужне Азије, јер су то земље у којима велики проценат девојчица ступа у брак пре пунолетства или чак пре навршене 15. године. Подаци говоре да у 41 земљи постоји 30 и више процената жена које су ступиле у брак пре навршене 18. године живота. У Афричким земљама Чад и Нигер, тај број прелази 70% (UNFPA, 2012).

Важна УНИЦЕФ-ова публикација која сабира податке више истраживања из домена раних и дечијих бракова широм света је “Early marriage. Child spouses” из 2001. године у којој се даје концизан осврт на проблем дечијих бракова у свету и како он утиче на живот деце и друштво у целини. Чак и у овој публикацији, недостатак података и релевантних истраживања истакнут је као озбиљна мањкавост. Наглашено је да је већина података продукт истраживања која су се бавила образовањем, фертилитетом и демографским питањима и да постоји тек неколико студија које се баве проблемом раних бракова са становишта људских права и њиховим утицајем на жене, мужеве и породице, али и друштва у целини. (УНИЦЕФ, 2001)

За разлику од ових свеобухватних истраживања, у Србији не постоје свеобухватна истраживања која су се бавила темом раних бракова, осим поменутог MICS5 истраживања,

спроведеног од стране УНИЦЕФ-а, у коме је тема раних бракова обрађивана као само један од индикатора положаја жена и деце у Србији. Фокус овог истраживања је био на упоредној анализи одређених индикатора у општој и ромској популацији. Сви индикатори показују неупоредиво лошији положај ромских жена и девојчица у односу на општу популацију. Једна од највећих разлика односи се на проценат младих жена које ступају у ране бракове. Интересантна је чињеница да се током година овај проценат у општој популацији смањује. Наиме, у 2005. години 7,9% жена из опште популације је склапало брак пре навршене 18. године живота, у 2010. 7,7%, а у 2014. години је тај проценат износио 6,8% (УНИЦЕФ, 2014).

Насупрот томе, у ромској популацији овај број значајно расте. У 2005. години број Ромкиња које су ступиле у брак са мање од 18 године био је 45,9%, у 2010. 53,7%, а према последњем истраживању из 2014. године, тај број се попео на драматичних 57% (УНИЦЕФ, 2014).

У прилог томе говори и анализа стања из 2015. године где се такође говори о томе да пракса заснивања раних бракова и даље постоји у Србији и да је најзаступљенија у популацији Рома, те “да смо далеко од искорењивања ове праксе” (Алексић, 2015:4).

Можемо закључити да постоји мали број емпиријских истраживања која се тичу раних бракова ромских девојчица у Србији, као и мали број литературе академске продукције која се бави овом темом.

Изузетак су обимна и систематична истраживања од стране УНИЦЕФ-а, као и публикације невладиних организација заснованим на истраживањима мањег обима у Србији. Из домаћих публикација, неколико истраживачких пројеката доноси приказ перспектива и праксе раних бракова у Србији.

Проблем раних бракова у ромској популацији у Србији на језгровит, али свеобухватан начин представљен је у раду “(Пре)рани бракови. Животне приче Ромкиња у Србији” из 2016. године. У овој публикацији је кроз анализу секундарне грађе дат кратак преглед проблема раних бракова у Србији, али је још значајније то што је публикација објављена и на ромском језику, те је дала увид у живот жена које су ступиле у брак као малолетне, кроз њихове приче и њихов лични осврт. Недостатак је што приче жена нису

искоришћене за анализу добијених података, јер би сигурно биле драгоцен ресурс за истраживање ове теме.

На сличан начин је обрађена тема раних бракова у ромској популацији у Србији у публикацији “Дечији бракови у Србији. Анализа стања и препоруке” из 2015. године, с тим што је поред анализе и представљања проблема синтезом различитих истраживања и података, овде дат конкретан предлог за унапређење положаја ромских девојчица и сет препорука за поступање.

Ово се пре свега односи на инсистирање да се користи само термин “дечији брак”, да је неопходно инсистирати на доследној примени закона, као и да је од круцијалног значаја едукација јавности и стручњака, али и девојчица, посебно оних у најкритичнијем узрасту од 11 до 16 година старости (Алексић, 2015).

Јачање капацитета, пре свега личних капацитета деце и младих, затим оснаживање породице, окружења и заједнице, а на крају и јачање институција да дају снажан одговор и омогуће смањење и искорењивање праксе раних бракова, један је од сетова препорука које имају потенцијал да уколико се буду примењивале доследно и посвећено, дају значајне резултате и видљиве помаке (УНИЦЕФ, 2017).

Од регионалних истраживања која се баве питањима Рома, обимнијег карактера је оно спроведено од стране УНДП у 6 земаља региона - Босна и Херцеговина, Србија, Македонија, Албанија, Црна Гора и Косово. Истраживање је имало за циљ да анализира социо-економски положај Рома у овим земљама у односу на неромску популацију у тим земљама.

Ова обимна студија је приказала анализу положаја Рома у земљама Западног Балкана, у светлу маргинализације кроз њихов положај, а кроз 6 група индикатора, и то: демографске податке, образовање, тржиште рада, здравље, становање и документацију. У првој групи индикатора, рани бракови су само један од фактора којим се указује на маргинализован положај, али се ова тема даље не продубљује кроз испитавања специфичности ове праксе (УНДП, 2018)¹⁸

Са постојећим демографским базама података могуће је баратати у домену испитивања распрострањености раних бракова, али недостају студије које се баве обимом,

¹⁸ <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html>

узроцима, последицама, трендовима и препорукама за даље поступање у циљу смањења и искорењивања ове појаве.

Како би се анализирали фактори који утичу на ступање младих ромских девојака у ране бракове, као и њихови ставови према овим браковима који доводе до опстајања ове праксе, спроведено је истраживање на територији 8 пштина у Војводини. Узорак се односио на популацију ромских девојчица које су ступиле у брачну заједницу пре навршене 18. године, као и група девојчица, такође ромске националности и истог узраста које још увек нису у браку.

4. РЕЗУЛТАТИ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

4.1. Основне информације о истраживању

Како би се анализирали фактори који утичу на ступање младих ромских девојака у ране бракове, као и њихови ставови према овим браковима који доводе до опстајања ове праксе, спроведено је истраживање на територији АП Војводине. Узорак су чиниле ромске девојчице које су ступиле у брачну заједницу пре навршене 18. године, као и контролна група девојчица, такође ромске националности и истог узраста које још увек нису у браку. Теренско истраживање је спроведено у периоду јул-септембар 2022. године. Теренско истраживање је рађено индивидуално са сваком испитаницом. Свака испитаница је била упозната са тим да је упитник потпуно добровољан и анониман, те да ће се сви подаци добијени у истраживању користити у сврху писања научно-истраживачког рада.

Истраживање је засновано на комбинацији квантитативних и квалитативних метода. За потребе овог истраживања конструисана су два упитника и реализоване су две фокус групе.

Упитник за удате девојке је био састављен од 83 питања која су се односила на социо-економске услове у којима живе, податке о члановима породице и њиховом материјалном статусу, податке о образовању, ставовима према раним браковима, партнерском и породичном насиљу, значају образовања и слично. Упитник за девојке које

нису ступиле у брак је чинило 61 питање из истих области, искључујући питања која се односе на различите аспекте живота у браку.

Осим упитника, организоване су и две фокус групе у општини Апатин и Оџаци, како би се детаљније анализирале важне теме попут ставова о раним браковима, планирању породице и рађању, искуству насиља, образовању, односно прекиду школовања услед удаје и слично, односно идентификовали најзначајнији фактори ризика за ступање у ране бракове. Теме фокус група се могу сврстати у 3 категорије: искуство насиља, значај образовања, култура и традиција (сексуалност, култ невиности, развод, односи у породици...). За фокус групе је изабрано по 10 испитаница из обе групе испитаница које су чиниле узорак (девојке које су ступиле и брак и оне које нису). Биране су испитанице које су попуњавале упитнике и чији су одговори били најкарактеристичнији и спадали у групу најчешћих одговора, како би се обезбедила репрезентативност.

4.2. Приказ и анализа добијених података

4.2.1. Узорак

Узорак истраживања биле су ромске девојчице настањене на територији 8 општина у Војводини и то: Панчево, Врбас, Кањижа, Кикинда, Апатин, Бач, Оџаци и Сента, старости између 15 и 19. година, које су ступиле у брак (укупно 80 девојчица), као и исти број девојчица истог узраста које нису ступиле у брак.

Према последњем попису становништва из 2011 године, у Војводини живи 42391 припадник ромске заједнице и то 21788 мушкараца и 20603 жена. Већина Рома живи у руралним ванградским насељима, њих 23015.

У Панчеву живи 2118 Рома (1080 мушкараца и 1038 жена), у Врбасу 355, мада према проценама ЈЛС, тај број је преко 500.

У Апатину живи 1.802 Рома и Румуна. Овај број је коришћен с обзиром да се већина Рома у општини Апатин изјашњава као румунски Роми или Румуни.

У Кањижи је према истом попису евидентирано 596 Рома и то једнак број мушкараца и жена (298)

У Кикинди је настањено 1981 Рома и то 1068 мушкараца и 913 жена, док у Бачу има 764 Рома и то 394 мушкараца и 370 жена.

У Оџацима живи 1035 Рома (542 мушкарца и 493 жене) док у Сенти према попису живи 595 Рома, 300 мушкараца и 295 жена.

Све испитанице су старости између 15 и 19 година, при чему је најмлађа испитаница из групе удатих у време истраживања имала 15 година и два месеца, а најстарија 19 година и 10 месеци.

У групи од 80 девојчица које нису удате, најстарија је имала 19 година и три месеца, а најмлађа 14 година и 11 месеци.

4.2.2. Социјално-економски статус

У оптини **Панчево** постоји чак 14 неформалних ромских насеља и то:

- Мали рит "Лондон" у коме живи око 400 Рома. У насељу нема канализације, користе се већином пољски тоалети, постоје две градске чесме и неколико бунара. У насељу нема електричне енергије, нити градске расвете. У насељу су присутене дивље депоније, хигијенски и стамбени услови су изразито лоши. Куће су од набоја, подови земљани.

- "Крзнара" где има око 40-ак становника. Читаво насеље нема канализацију, имају текућу воду и струју.

- Ритска улица је мешовито насеље у коме живи 30 ак породица, од којих је половина ромске националности. У насељу нема водоводне мреже, становници користе воду са чесме, струје је уведена делимично. користе се пољски тоалети.

- "Кудељарски наспи" је мало мешовито насеље са свега 50-ак становника, већина има струју и воду.

- Миса је ромско насеље се око 20 објеката, сви без струје, воде и канализације, без путне инфраструктуре.

- Војловица има око 100 становника, сви имају струју и воду, али само делимично текућу воду у кући, канализацију још увек немају.

- "Топола" је неформално насеље са свега 10ак објеката, сви имају струју и воду, али мало број има тоалете у кући.
- "Утвин аеродром" је мало насеље са око 70-ак становника, насеље има водоводну мрежу, око 3/4 има воду у кући.
- "Циганмала" у Банатском новом селу има 20ак кућа. Струју имају сва домаћинства, вода је уведена у скоро свим домаћинствима, али још увек се користе пољски тоалети.
- "Чукур мала" у долову је насеље са око 570 становника. Воду има већина кућа, као и струју, користе се пољски тоалети.
- Мало насеље у Омољици има око 20 ак кућа, сви имају струју и воду, неки имају воду само на чесмама у дворишту.
- "Колонија Шумице" у Старчеву је насеље са око 80 ак становника, насеље има водоводну мрежу, али већина има воду само на дворишним чесмама. Струја је уведена, користе се пољски тоалети.
- "Кутина" у Банатском Брестовцу живи око 250 Рома. Не постоји водоводна мрежа, вода се користи из бунара и са пумпи. У објектима је уведена струја, нема тоалета и купатила у кућама.
- Јабуди се налази око 50ак кућа у којима живе Роми, више од пола их нема воду, мањи број нема струју.

Ромска популација у општини **Апатин** је сконцентрисана у у два ромска насеља у урбаном делу и у насељеном месту Сонта. Мали број Рома живи у другим насељеним местима општине или у граду.

Када говоримо о условима у којима ромске породице живе у овој општини, генерално можемо рећи да су они задовољавајући, односно да већина породица живи у насељима која задовољавају инфраструктурне стандарде. У Апатину не постоје неформална ромска насеља, али услови становања варирају од материјалног статуса породице, па се тако могу наћи домаћинства која немају текућу воду у кући и она где породице живе у луксузним кућама.

Све испитанице у овом истраживању живе у домаћинствима у којима имају струју. Воду у кући има више од 3/4, а купатило има око половина испитаница.

У граду **Врбасу**, према подацима о стамбеним јединицама у насељу, односно о материјалу од којих су у највећем броју оне изграђене, највећи број стамбених јединица изграђен је од цигала (63%), затим од набоја (70.7%), черпића (68.5%), импровизованих објеката (26.1%), док је најмањи број изграђен од дрвених барака (7.6%) У највећем броју насеља постоји спроведена електрична енергија, вода за пиће, јавна расвета и путна инфраструктура. Ситуација на терену показује да је струја често искључена због дуговања, вод аје неисправна за поће или је лошег квалитета, а путна инфраструктура неквалитетна и дотрајала.

Према последњем попису становништва у 2011. години, на територији општине **Кањижа** живи 596 рома, што је 2,35% од укупног броја становништва. Ове податке, као и све из последњег пописа треба узети са резервом, сједне стране из разлога што је од пописа становништва прошло чак 11 година, што је из овог аспекта доста дуг период, а са друге стране зато што су се за то време десила бројна значајна друштвена догађања која су у значајној мери утицала и на етничку структуру становништва.

Према подацима Центра за социјални рад, у општини Кањижа је у 2021. години новчану социјалну помоћ добило укупно 108 ромских породица. У тим породицама је то право остварило укупно 347 чланова породице, од којих су 142 малолетна лица.

Већина њих живи у сопственим објектима који нису легализовани и изграђени су без грађевинске дозволе. Већина објеката нема канализацију нити купатило, стога је отежано одржавање личне хигијене као и стамбене хигијене.

У **Кикинди**, према подацима Центра за социјални рад, највећи број корисника услуга и права из система социјалне заштите користе Срби, затим следе Роми (431 лице) док за одређени број корисника не постоји евиденција. Овај податак указује да је ромска популација и даље на високом месту по сиромашту и маргинализованости у локалној заједници.

Око стотину педесет Рома с Косова, према незваничним информацијама, купило је тридесетак кућа и населило се у Мартонош, село код Кањиже, где већински живаљ деценијама чине Мађари.

Бач спада у локалне самоуправе са хетерогеном националним саставом, јер 46,86% њених грађана Срби, док су 53,14% становника припадници различитих националних заједница. Припадници ромске заједнице чине четврту по бројности етничку заједницу у општини Бач, којих према попису из 2011 године има 764, односно 5,30% становништва. Међутим, према тврдњама локалних и других невладиних организација, овај број не одговара ситуацији на терену, јер се велики број припадника ромске популације изјашњавају као Румуни, те се процењује да их између 900 и 1000 живи на територији општине Бач. Роми углавном живе у сеоским месним заједницама у Вајској (улица Пере Сегединца), Селенчи (Широка Бара) и Бачу (Вашариште)

Према истраживању које је спроведено у периоду од 10.01.2008. године до 15.02.2008. године, за социјалну карту ромске популације у **Оцацима**, коју су сачиниле радне групе унутар ромских невладиних организација и то «Млади Роми» из Богојева и «Романо Суно» из Дероња, утврђено је да на територији општине живи 479 породица и 1239 Рома (3,48% од укупног становништва), од чега деца чине 14%.

Већина ромске популације живи у неформалним насељима (сламовима) искљученим из урбаног система, чије су основне карактеристике: недовољна опремљеност инфраструктуром, пренасељеност, веома мали број стамбених јединица, непостојање минимума стамбених стандарда, сиромашно окружење, неприступачност социјалних сервисима, велика удаљеност од основних друштвених садржаја и сервиса и др.

Ромска популација у Сенти је углавном настањена на периферији насељеног места Сенте, у Торњошу и у Богарашу. То су просторне (приградске и сеоске) целине претежно настањене припадницима ромске националне мањине. Објекти за становање Рома су углавном направљени од слабих материјала и материјала неповољних за изградњу и карактерише их непостојање унутрашњих инсталација, тоалета и купатила, недовољан број соба и пренасељеност стамбеног простора. Објекти су већином нелегално изграђени на урбанистичко нерегулисаним парцелама и недефинисаним имовинско правним односима.. У општини Сента, 79,09% становника чине Мађари (18.441 становника), 10,86% Срби (2.533 становника), 2,55% Роми (595 становника), док су 7,50% остале националности.

Социјално економски положај Рома, према подацима добијеним у овом истраживању говори у прилог томе да четвртина породица живи са приходима испод 30.000 динара, док је само 5% навело да има приходе веће од 40.000 динара.

Од испитаних девојака које су у браку њих 41% је рекло да је радно ангажовано и то већином радом у надници у пољопривреди током сезоне пољопривредних послова, сакупљању секундарних сировина и слично. У групи неударних девојака, више од $\frac{1}{4}$ испитаних је повремено радно ангажовано у пољопривредним пословима у надници, а само њих 10% је изјавило да доприноси издржавању породице.

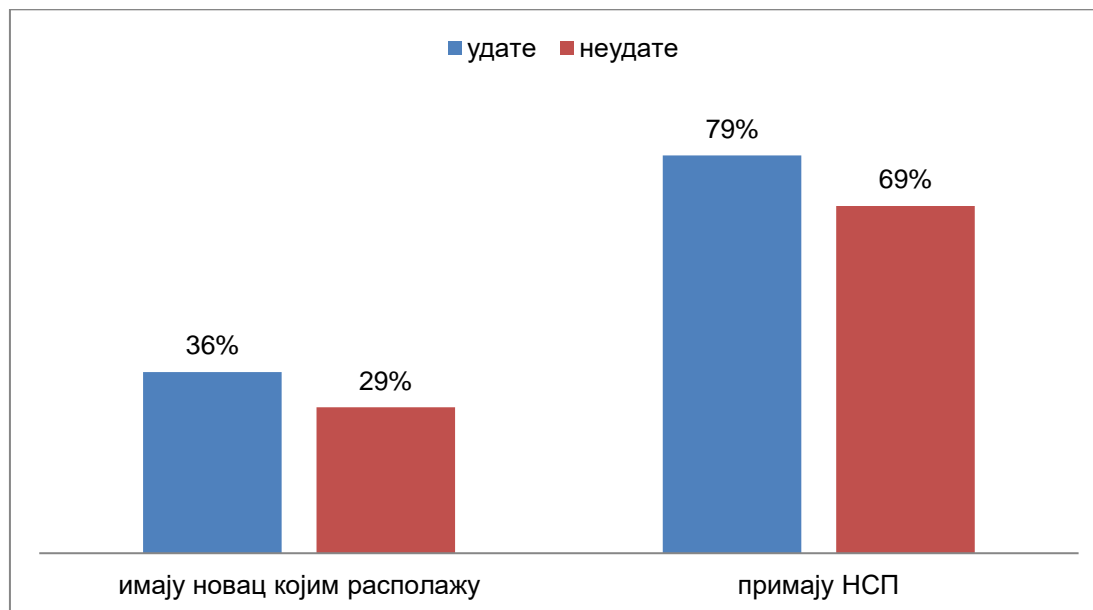
Разлика која се јавља у процентима девојака које зарађују, а не препознају себе као члана породице који доприноси њеном издржавању, у обе групе испитаница, говори у прилог томе да и поред чињенице да зарађују, девојке себе доживљавају као економски зависне и као издржавано лице од стране супруга или родитеља.

Значајно је напоменути да је 36% испитаних удатих девојака рекло да има новац којим самостално располаже, али је продубљивањем ове теме у фокус групама добијен одговор да најчешће самостално располажу дечијим додатком или социјалном помоћи, па је то објашњење због чега је већи проценат удатих девојака које самостално располажу новцем од оног процента који показује на број девојака које остварује одређене приходе.

Оно што је забрињавајуће и што додатно потврђује тезу о лошем економском положају девојака које се ступиле у рани брак, јесте чињеница да проценат оних који остварују право на материјално обезбеђење 79%, а да новцем самостално располаже 36% испитаница.

У групи неударних девојака, њих 69% је навело да су породице корисници новчане социјалне помоћи, а новац којим самостално може да располаже има само 29% испитаница из ове групе, при чему већина наводи да је то новац који се односи на џепарац.

Графикон бр. 2 Приказ процента девојака које имају управо на НСП и оних које самостално располажу новцем

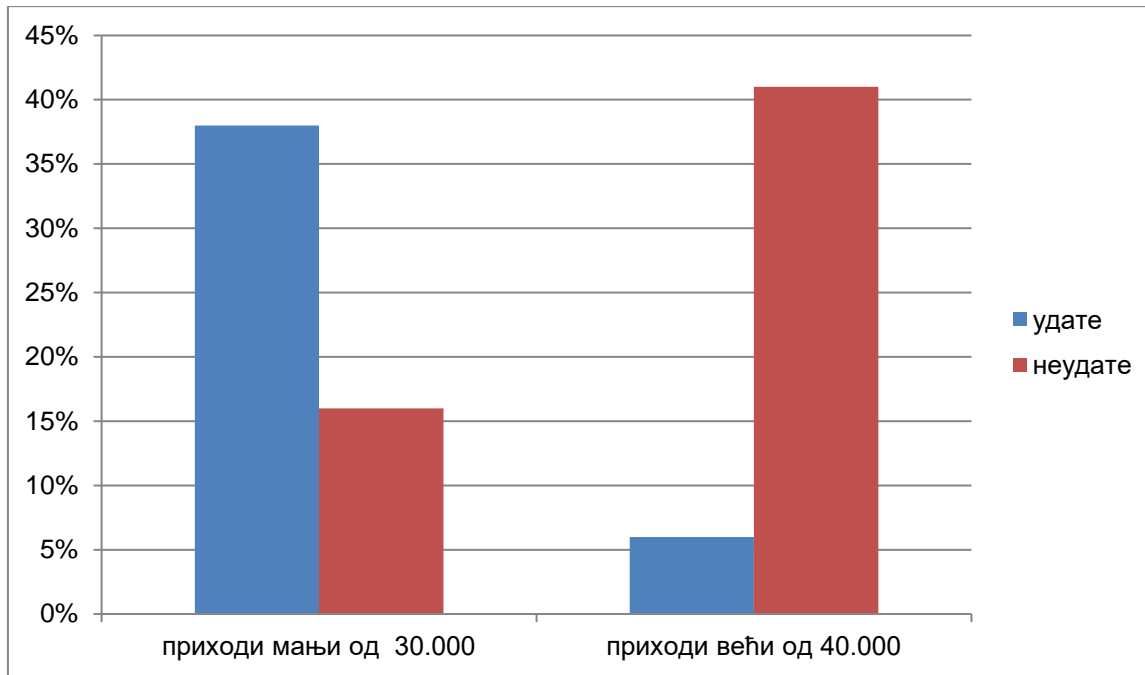

Дакле, велики број девојака из обе групе нема новац којим самостално може располагати, ситуација је мало повољнија у групи удатих девојака, али је то превасходно због тога што су носиоци права на новчану социјалну помоћ.

Са друге стране, неудате девојке су у мањем обиму радно ангазоване, око једне четвртине се повремено ангажује радећи послове у надници у пољопривреди током сезоне, а број оних које самостално располажу новцем такође је мањи у односу на њихове удате вршњакиње.

На питање да ли одлучују о томе како ће се новац трошити, потврдно су одговориле само оне девојке које су навеле да учествују у издржавању породице и да доприносе кућном буџету.

Графикон бр. 3 Приказ просечних месечних прихода

Материјално стање породица неударних испитаница се значајно разликује од њихових вршњакиња које су у браку, јер је свега 16% неударних испитаница изјавило да породица има приходе испод 30.000 динара, док је проценат оних чији месечни приходи прелазе 40.000 динара 41%, док са приходима мањим од 30.000 динара месечно живи више од трећине удатих девојака (38%), а приходе веће од 40.000 има само 6%. На основу овога се може закључити да материјални статус породице може бити један од фактора за рано ступање у брак појединих девојака, јер удате испитанице истовремено извештавају и о лошијим условима живота и мањим расположивим приходима у родитељским породицама пре удаје.

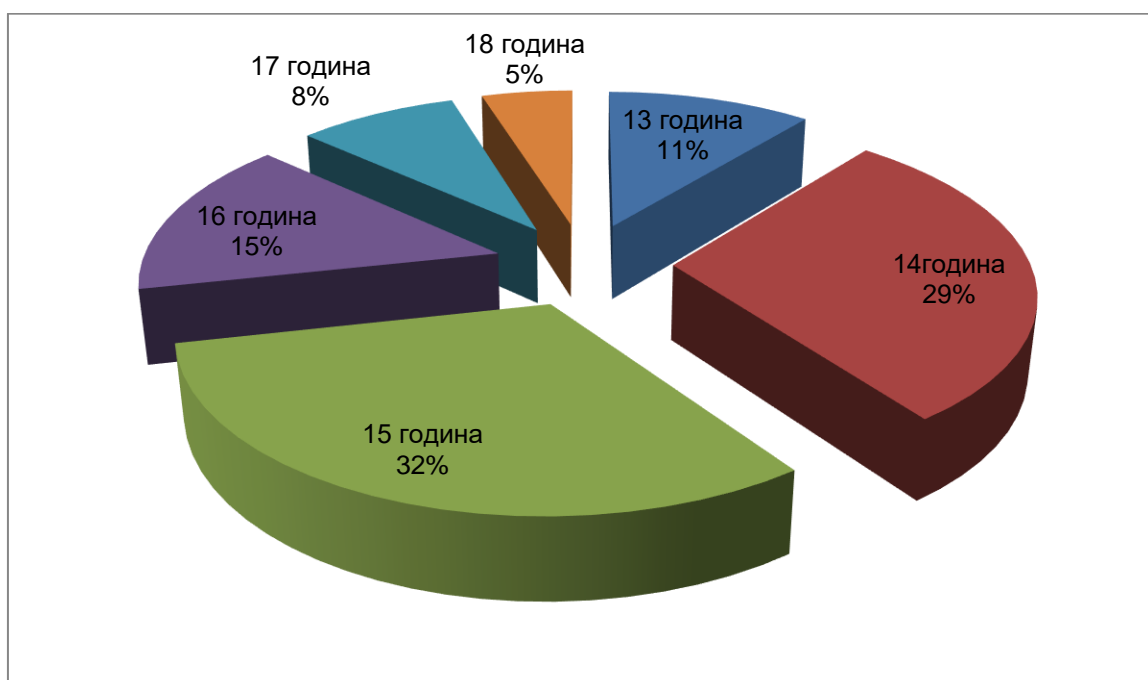
4.2.3. Брак и породица

Централна тема овог истраживања односи се на ране бракове у ромској популацији у Војводини и као таква, највећи број питања у истраживачком упитнику био је фокусиран на брак и породицу.

Од 80 девојака које су ступиле у брак пре пунолетства, њих 9 су се удале са 13 година, што чини 13% од датог узорка, док је највећи број испитаница ступио у брак са 14 и 15 година.

Ова фрапантна чињеница иде у прилог томе да се пракса раних бракова и даље репродукује у ромским заједницама и да још увек има девојчица које се удају чак и пре навршене четрнаесте године живота.

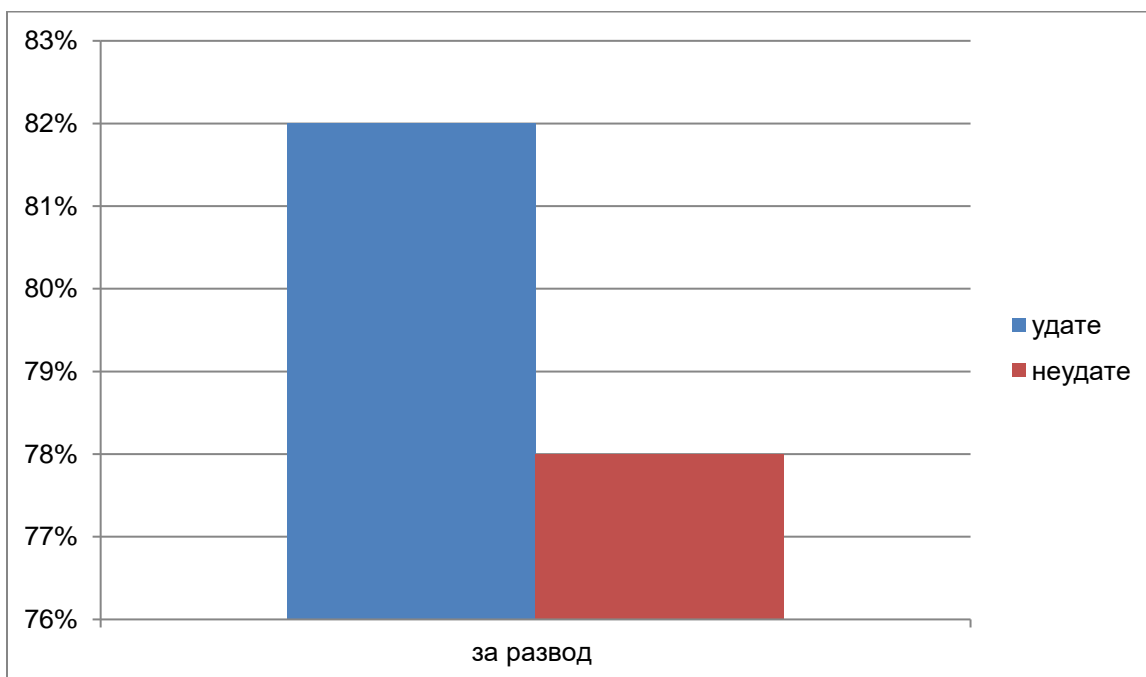
Графикон бр. 4 *Старост испитаница када су први пут ступиле у брак*

На основу графикона се може закључити да је 14, односно 15 година живота критична за ступање у брак с обзиром да је 62,5% испитаница засновало брак на том узрасту. Ова старосна доб се поклапа са завршетком основношколског образовања. Након те узрасне границе, број девојака које ступају у брак се нагло смањује.

Осим тога, оно што је изненађење, јесте да је 9% девојака старости од 15 до 19 година, актуелно у другом браку. Ово се може објаснити налазом да иако је за већину испитаних девојака брак дужност и обавеза, те животна неминовност, чак 82% удатих испитаница сматра да развод брака није срамота, док тај проценат међу неудатим девојкама које су учествовале у истраживању је приближан и износи 78%.

Графикон бр 5 Процент удатих и неудатих девојака које сматрају да развод није срамота

Највећи број испитаница су ступиле у брак на узрасту од 14 и 15 година, односно просечно су биле старе 14 година и 11 месеци, док је просечна старост њихових мужева у моменту ступања у брак била 18 година и 8 месеци. Дакле, евидентна је разлика у годинама у којима ромски младићи и девојке ступају у брак што је у складу са бројним истраживањима која показују да су ромске девојчице у много већој мери погођене раним браковима у поређењу са дечацима. Карактеристично за овај узорак јесте да се не ради о драстичној разлици у старости партнера, као што се то дешава спорадично у ромској популацији или у неким другим културама, где се девојчице на најранијем узрасту удају за знатно старије мужеве и најчешће се ради о уговореним браковима.

Према подацим Покрајинског омбудсмана, по подацима из породилишта, у 2019. години забележено је укупно 247 малолетничких трудноћа и то: пет трудноћа (једна у Сенти, четири у КЦ Војводина) код малолетница до 14 година, 61 трудноћа код малолетница између 14 и 16 година и 181 трудноћа код малолетница старијих од 16 година.¹⁹

¹⁹ "Малолетничке трудноће и порођаји на територији АПА Војводине, Покрајински омбудсман

Велика већина удатих испитаница родила је дете у првој години брака што доказује закључке других истраживања у којима је сама сврха ступања у брак повезана са рађањем деце. Чак 76% девојчица између 15 и 19 година које су у браку, а које су учествовале у овом истраживању имају једно или више деце.

Од укупно 80 удатих девојака, њих 64 има децу, од чега њих 31, односно 48,44% већ има двоје деце. Забрињавајуће је да је чак 42% испитаница које су у браку изјавило да је пре првог порођаја имало трудноће које су се завршиле спонтаним побачајем, а од тог броја њих 53.5% је имало прву трудноћу са 14 година. Ово доказује да девојчице на овом узрасту не достижу психофизичку и репродуктивну зрелост те да се пола свих трудноћа на овом узрасту заврши побачајем. Овакво понашање представља озбиљан ризик за касније репродуктивно здравље, а трудноће на раном узрасту су у директној вези са превременим порођајем, малом телесном тежином беба, као и мањом стопом преживљавања деце (УНИЦЕФ, 2015).

Предбрачни односи, дуготрајније забављање и боље познавање су практично непознати појмови за већину ромских девојчица које су ступиле у брак. Већина испитаница је изјавила да је у брак ступила кратко након што је упознала супруга, од чега чак 61% испитаница, будућег мужа је познавало мање од 3 месеца. За разлику од њих, од 68% неудатих Ромкиња које су у време истраживања биле у емотивној вези, више од половине њих, односно 56% је у емотивној вези дуже од годину дана.

Предрасуде и стереотипи који се односе на то да су рани бракови у ромској популацији махом уговорени, не могу да се одрже, бар што се тиче младих Ромкиња које су учествовале у истраживању. Велики број испитаница, (64%) је изјавио да је у браку искључиво због љубави, односно да су се заљубиле у свог супруга и да је то основни мотив за удају. Међутим, 14,5% удатих испитаница као разлог због кога су ступиле у брак наводи „да је било време“, што говори о конформистичким ставовима девојака и снажном утицају друштва и обичаја који се односе на брак, односно узрасту када је пожељно да се девојка уда. Међутим, поражавајућа је чињеница да уговоренибракови и даље постоје, јер је 7.5% испитаница у брак ушло са мушкарцем кога су одабрали њени родитељи или други чланови породице.

Занимљиво је да девојке из обе групе најчешће младиће упознају преко пријатеља, али одређен број започиње брак или емотивну везу након познанства започетог на

интернету или друштвеним мрежама, што је показатељ да су млади Роми активни на друштвеним мрежама, али самим тим да су потенцијално изложени ризику од интернет насиља и злоупотребе.

4.2.4. Значај образовања

Прегледом досадашњих истраживања и анализом секундарне грађе, као један од важних фактора ризика за рано ступање у брак наводи се образовање, односно одустајање од даљег школовања пре свега ромских девојчица. И у овом истраживању добијени су резултати на основу којих се може закључити да је рани прекид школовања значајан фактор ризика за настанак раних бракова у ромској популацији у АП Војводини. У групи од 80 удатих девојака, само су две актуелно у систему образовања!

Графикон бр. 6 *Прекид школовања*

За највећи број удатих испитаница основно образовање је завршено у 5. разреду основне школе. Међу удатим испитаницама 4% никада није било обухваћено образовним системом.

Ситуација код неудатих испитаница по питању образовања је значајно другачија почевши од тога да су готово све ишле у школу, њих 98,25%, с тим да се 61% још увек школује. Три четвртине девојака које су прекинуле школу учиниле су то у 7. разреду, док је четвртина оних које су прекинуле школовање то учинило у 1. разреду средње школе.

На основу ових резултата можемо приметити да удате испитанице на ранијим, почетним разредима напуштају школу и прекидају образовање за разлику од неударних код којих се то дешава најчешће у завршним разредима основне школе.

Осим тога, постоји јасна дистинкција у начину одлучивања о прекиду школовања, односно особама које су донеле одлуку о томе за удате и неударне девојке, као и у разлозима за прекид. У групи неударних све испитанице које су прекинуле школовање су изјавиле да су самостално донеле одлуку о томе и разлози су били лоша постигнућа, односно немогућност одговора на захтеве наставног програма и превише кућних обавеза у домаћинству родитеља.

За разлику од њих, удате девојке наводе да је основни разлог за прекид школовања удаја (60%), док 40% испитаница наводи да је школу прекинуло пре удаје, јер им је градиво било претешко, постизале су лоше резултате у школи и понављале разред. Ово говори у прилог тврдњама које су испитанице износиле у фокус групама, а односе се на њихов доживљај да их наставници у школи слабо мотивишу и не посвећују им се довољно. Један од разлога се сигурно може наћи у ниским очекивањима наставника од ромских ученика и недовољном пружању подршке од стране наставника (Јовановић, 2013). Осим тога, може се уочити тренд да је прекид школовања у највећем броју случајева повезан са удајом, односно да се временски подударују.

На основу анализе података добијених путем фокус група, може се закључити да девојке које су дале одговор да су самостално одлучиле о напуштању школе, у ствари репродукују ставове породице и друштва о томе да удате девојке не иду у школу, јер је то срамота. Када је од њих тражено да образложе како и зашто су се исписале из школе, већина даје одговор да „не жели да се срамоти у школи“, у школи нема ни једна удата девојка“ или да су јако желеле да се удају, а „зна се да се после удаје више не иде у школу“.

Значај школе није довољно препознат. Испитанице се изјашњавају да је важно завршити школу, али имају низак ниво аспирација. Већина даје одговор да је довољно завршити ОШ, а средњу пожељно. У обе групе испитаница преовладава мишљење да за проналазак доброг посла није важан степен образовања, односно да ли су завршиле средњу или само (непотпуну) основну школу. Сматрају да средња школа можда даје боље шансе,

али сматрају да је породица приоритет и да немају времена да раде уз обавезе око подизања деце и вођења домаћинства.

Девојке које су у браку, генерално ипак имају нижи ниво аспирације што се може приметити у одговорима на питање који је пожељан ниво образовања за њихову децу.

Више од пола удатих девојака сматра да је завршена основна школа деци сасвим довољна (55%), а 45% сматра да је довољно имати завршену средњу школу. На другој страни, готово $\frac{3}{4}$ неударних девојака сматра да је потребно завршити средњу школу, а 7,5% сматра да деца треба да теже вишем академском образовању и завршавају факултете. Интересантно су само две удате (2,5%) Ромкиње изјавиле би волеле да њено дете/деца заврше факултет.

Удате девојке са мужевима не дискутују о могућности настава школовања. Наводе да је то тема која није важна и о којој се не разговара. Чак 92,5% удатих испитаница је одговорило да не зна став мужа везано за даље школовање, јер се то никада не спомиње као тема, док само 7,5% каже да би их муж подржао ако се одлуче за наставак школовања.

Ово говори у прилог претпоставци да девојке брак доживљавају као крај могућности за наставак школовања и као нешто што се подразумева да је удајом окончано, па се та тема више никада и не отвара. На питање да ли им мужеви или неко други брани да иду у школу иако су у браку одговарају са не, спомињу могућност школовања у „вечерњој школи“ (школа за основно образовање одраслих) али не и повратак у редовну школу, јер „је то срамота“ „сви би им се ругали“, „удате девојке не иду у школу, јер нико други од девојака у разреду није у браку“

Ставови који су заједнички за обе групе испитаница говоре у прилог томе да девојке желе да буду прихваћене у групи вршњака и избегавају могућност осуђивања и одбацивања. Генерално постижу лошије резултате, односно слабији успех у школи, али говоре да и немају одговарајућу мотивацију од стране наставника или родитеља да уче боље. Иако је раније постојала школа за ромску децу у ромском насељу у Апатину, деца данас иду у градске и сеоске школе поштујући настојања у смеру боље инклузије Рома.

Девојчице се и даље на одморима радије друже с ромским девојчицама, иако наводе да није било отвореног одбацивања од других девојчица или дискриминације. Осећале би се пријатније да им се у школе посвећује више пажње и да добијају више разумевања од

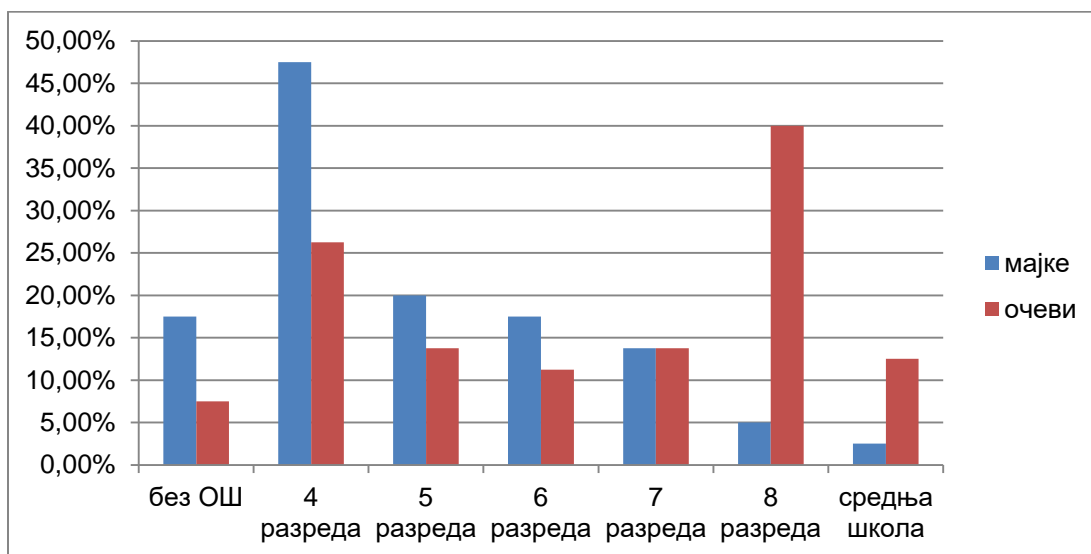
наставника. Један од налаза фокус група су и наводи да наставници недовољно мотивишу децу да остану у школи, имају осећај да је градиво посебно тешко и да се тешко укључују у редован образовни процес.

Занимљиво је да су ове ставове изнеле чак и девојке које нису прекинуле школовање, односно оне које су још увек у образовном систему.

Закључује се да је образовање уско повезано са стопом раних бракова, односно да девојчице које остају у школи су су мањем ризику да раније склопе брак, самим тим мањи је ризик да раније остају у другом стању.

Један од разлога због који се образовање не котира високо као вредност којој треба стремити је и непостојање узора у породици, као и слаба или никаква мотивација родитеља у циљу подршке девојчицама да остају у систему образовања.

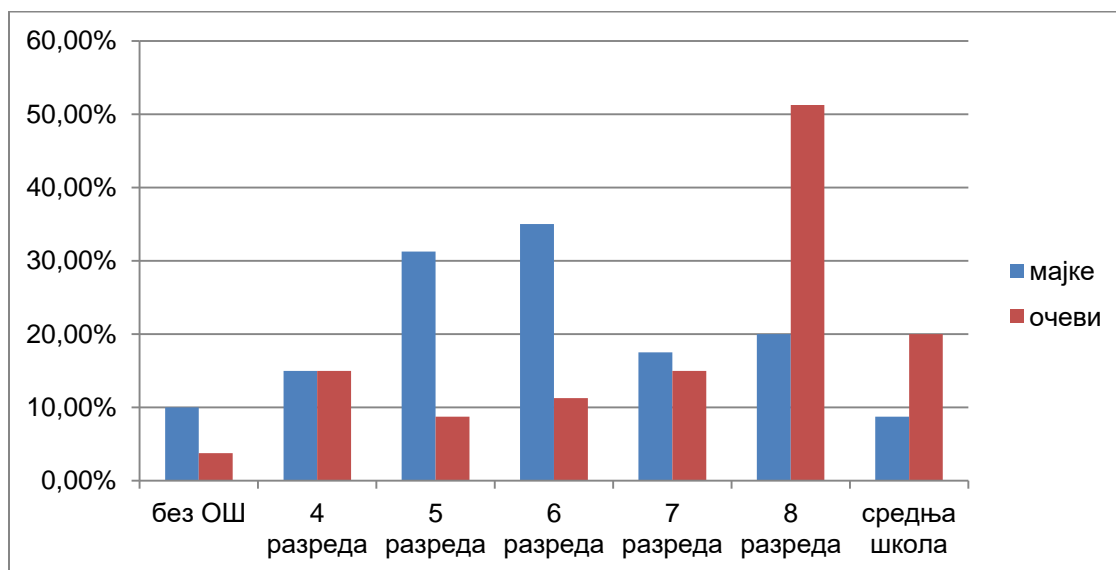
Графикон бр. 7 *Највиши степен образовања родитеља **удатих** испитаница, изражен у процентима*

У групи удатих испитаница највиши степен образовања мајке је генерално врло низак, где потпуну основну школу има завршено свега њих 5%, а 47,5% њих има завршено 4 разреда основне школе или мање. Очеви су нешто вишег образовног статуса где 40% њих има завршену основну школу, а 12,5% има завршену средњу школу.

Родитељи девојака које још нису ступиле у брак су значајно вишег степена образовања.

Графикон бр. 8 *Највиши степен образовања родитеља **неудатих** испитаница, изражен у процентима*

И у овој групи очеви су нешто вишег образовног статуса у односу на мајке. 20% њих има завршену и средњу школу за разлику од очева удатих Ромкиња где тај проценат износи мање од 12,5%.

Из приказаних резултата се види да постоји значајан однос између највишег степена образовања родитеља и ступања у ране бракове њихових ћерки.

Родитељи девојака које још нису ступиле у брак су значајно вишег степена образовања у односу на родитеље удатих.

4.2.5. Ставови у вези са браком и породицом

Одговори на нека од питања која се односе на утицај колико лични ставови и уверења, а колико утицај заједнице, културе и традиције доприносе ставовима о раним браковима, значају образовања, насиљу у породици и партнерским односима, сексуалности и коришћењу услуга социјалне заштите, добијени су кроз анализу сета одговора на питања која су била иста за обе групе испитаница.

На питања која се тичу породичног и партнерског насиља испитанице су у великој мери одговарале да никада нису биле изложене насиљу, а са друге стране у питањима

којима се прецизније тражи да наведу да ли су их и када дечко или муж ударили, врађали или називали погрдним именима, одговарају потврдно.

Већина неударних девојака (њих 96,25%) су изјавиле да дечко никада није био насилан према њима, али 17,5% наводи да их је дечко бар једном ударио, а готово четвртина (71,25%) изјављује да их је дечко вређао или називао погрдним именима.

У групи удатих девојака, њих 15% се изјаснило да је муж био насилан према њима, 26,5% је изјавило да су доживеле физичко насиље од стране мужа и више од 50% је доживело вређање и називање погрдним именима.

Породичне вредности у виду оданости, верности, чувању брака и породице су високо позициониране и имају везе са ставовима у породици порекла. Девојке које су имале искуство насиља у браку, ако су одлазиле код родитеља, често би биле саветоване да се врате, насиље се минимизује и релативизује и родитељи или браћа често буду посредници при реуспостављању односа супружника. Иако је велики број испитаница из обе групе изјавио да развод брака није срамота, већина испитаница не би се развела, а као разлоге наводе приврженост породици и значај очувања исте.

Када се говори о насиљу у партнерским односима или породичном насиљу, на питање Да ли је супруг/дечко икада био насилан према вама, 17,5% удатих девојака је одговорило позитивно, док је 97,5% неударних девојака изјавило да дечко никада није био насилан према њима. Међутим, на питање Да ли вас је супруг/дечко икада ударио, више од четвртине удатих девојака је дало позитиван одговор, а међу неударима тај одговор је дало њих 15%.

Оваква дискрепанција може да се тумачи непознавањем феномена породичног и партнерског насиља. Једна од тема фокус група је била дефиниција насиља, односно шта представља насиље, а шта не и да ли девојке које су фактички имале искуства насиља то тако и доживљавају.

Велики број испитаница у упитнику наводи да партнер никада није био насилан према њима, а у даљим одговорима наводе да су доживљавале увреде, вређање и физичко насиље или пристајале на сексуални однос, иако то нису желеле. Већина испитаница појам насиља над женама повезује са бруталним физичким насиљем, док вређање, називање погрдним именима, терање из куће, један шамар, претње, уцене, коришћење мушких привилегија и слично не виде као насиље.

Такође, присутно је мишљење да насиље може бити изазвано или оправдано, односно да постоје понашања која се могу окарактерисати као „изазивање“ (просипање алкохола, улазак у расправу када је пијан или нерасположен, неверство жене, непослушност...) Сматрају да је називање погрдним именима и вређање саставни део брачне расправе и свађе и да због шамара или вређања не би позвале полицију.

Девојке које су навеле да су имале искуство насиља и препознале га, наводе да имају поверење у институције, јер су раније имале контакт са Центром и имале позитивно искуство (заступање, саветовање, информисање о правима и слично). Наводе да су раднице Центра биле љубазне и да су стекле утисак да им верују. Оно што су навеле као важно је да нису трпиле притисак од стране службе да оставе мужа. Ово такође осликава дубоко укоренење ставове да брак мора да се чува и да су породичне редности изнад осећаја личне добробити и користи.

Центру би се обратиле по питању заштите деце и развода. Осим права на материјално обезбеђење (једнократна и социјална помоћ) генерално имају мало информација о другим правима и услугама које могу да остаре.

Стога удате девојке које су рање пријављивале насиље и имале додир са институцијама, центар за социјални рад и полицију перципирају као установе од поверења. На питање коме би пријавиле насиље и тражиле помоћ уколико имају проблема, 26,25% удатих девојака је рекло центру или полицији, док је тај проценат међу неудатима 13,75. Овакава разлика може да се објасни тиме што удате девојке имају мању мрежу неформалне подршке и више се ослањају на институције, у односу на неудате девојке.

Чак 61.25% удатих девојка је рекло да нема пријатеље, а на питање са ким разговарају о својим проблемима, њих 17,5% је изјавило да нема са ким да разговара.

Неудате девојке, са друге стране имају бољу неформалну мрежу и боље односе са родитељима, па тако 12,5% њих наводи да нема пријатеље/пријатељице, али о проблемима разговарају са родитељима, док код оних које су навеле да имају пријатеље, највећи број своје проблеме дели са њима. Овакви резултати могу указивати на то да родитељи имају већи утицај на формирање ставова ових девојака према браку и породици. Осим тога,

непостојање мреже пријатеља, односно вршњака може упућивати и на тешкоће интеграције у друштву и образовном систему, посебно имајући у виду извештавање испитаница о нелагодности и непријатним асоцијацијама везаним за школу.

По питању развода све испитанице се изјашњавају да је развод нормална појава у друштву, али насиље не виде као основни разлог због кога би оставиле супруга. У разговору прибегавају класичним техникама карактеристичним за жртве насиља - минимизацијом, релативизацијом, негирањем... (да „један шамар, гурање или гађање неким предметом не представља насиље“, да је „вређање и називање погрдним именима саставни део свађе“ и да се „сви свађају“). Из ових разлога бројни облици насиља остају непрепознати као такви.

Планирање породице се не придаје велика важност. Девојке познају појам контрацепције, али сматрају да она у браку не треба да се примењује, осим уколико се не дође до одређеног жељеног броја деце. Све испитанице, из обе групе, говоре да је пожељно родити дете одмах по ступању у брак, што говори у прилог снажним утицајима обичајних норми и патријархалног васпитања у коме се од жена очекује преузимање традиционалних родних улога супруге и мајке.. Наводе да је брак без деце бесмислен и да је срамота ако девојка не може да роди. Чак и неудате девојке наводе да је обавеза жене да слуша мужа и повинује се његовим одлукама и то у више од пола случајева (51,25%), док је тај проценат међу удатим женама још веће износи чак 70%.

Култ невиности и даље је врло снажан и инсистира се на томе да девојка мора бити невина када се удаје, или уколико има сексуални однос, дужна је да се уда.

Већина удатих испитаница су рекле да девојка мора да се уда уколико је имала сексуални однос са дечком (њих 88,75%), односно ако једном преспава код њега више не долази кући и сматра се да се удала. Овај број је значајно мањи у групи неудатих, али и даље више од половине сматра да је сексуални чин везан искључиво за брак и да је недопустиво имати сексуалне односе ван брака.

Такође значајна разлика је да је у групи неудатих само 26,25% браће и сестара ступило у брак пре пунолетства, док је у групи удатих тај проценат 58,75%, што иде у прилог тврдњи да је позитиван став породице о раном браку важан фактор при одлуци

девојка да се удају пре пунолетства, односно да се девојке лакше одлуче да ступе у брак када се заљубе иако мисле да су младе, ако знају да родитељи имају прихватљив став о томе или да је то традиција у њиховој породици.

Од значајног утицаја на формирање прихватљивих ставова о раном браку код испитаних девојака је и старост њихових мајки у тренутку ступања у брак. У групи неудатих девојака 60% њихових мајки је закључило брак између 15. и 17. године, а 20% након пунолетства, док је у групи удатих 66,25% мајки закључило брак између 13. и 15. године, а само 5% је било пунолетно приликом склапања брака.

Ово потврђује тезу да је ступање у брак мајки испитаница, ризик за склапање брака пре пунолетства и код њихових ћерки, те да су мајке неудатих девојака у просеку две године касније ступале у брак од мајки испитаних девојака које су тренутно у браку.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ПРЕПОРУКЕ

Рани бракови у ромској популацији у АП Војводини су присутни као пракса и ово истраживање је дало недвосмислене доказе. У истраживању су добијени подаци да већина испитаних удатих девојака ступа у брак на узрасту од 14 и 15 година и да су млађе у просеку од своји партнера у моменту уласка у брачну заједницу. Дакле, евидентна је разлика у годинама у којима ромски младићи и девојке ступају у брак што је у складу са бројним истраживањима која показују да су ромске девијчице у много већој мери погођене раним браковима у поређењу са дечацама. Један од добијених података јесте да и даље постоје случајеви у којима се девојчице удају и на узрасту испод 14 година.

Више од $\frac{3}{4}$ испитаних удатих девојака има једно или више деце, а више од пола њих је имало трудноће које су се завршавале спонтаним побачајем, јер су остајале у другом стању са 13 или 14 година.

Истраживање је показало да су образовање и ставови родитеља и заједнице важни фактори коју утичу на рано ступање у брак.

Већи број удатих девојака долази из породица у којима родитељи имају нижи образовни статус и у којима су мајке (или браћа и сестре) рано ступале у брак, док се позитивни ефекти образовања родитеља виде у групи неудатих девојака чији родитељи у просеку имају већи степен образовања.

Удате девојке у просеку раније прекидају школовање, може се закључити да је прелазак из нижих (1-4 разред) у више разреде (5-8) веома битна фаза у развоју када је у питању одлука о ступању у брак. из тог разлога би било корисно да нека следећа истраживања анализирају потенцијалне индивидуалне, а пре сбега друштвене факторе који могу утицати на ову одлуку.

Такође, неудате девојке у просеку имају боље материјало-економске услове од њихових удатих вршњакиња које су учествовале у истраживању, па се може закључује да један од фактора ризика за рано ступање у брак може бити и сиромаштво и тиме се потврђује почетна хипотеза о утицају економских прилика породице на одлуку ступању у брак пре пунолетства. Девојке из сиромашнијих породица у већој мери извештавају о искуствима насиља, одсуству пријатељске мреже, у мањој мери препознају значај образовања и генерално имају ниже аспирације.

Патријархални ставови породице и заједнице у којима девојке живе играју важну улогу у формирању ставова о раном браку код девојака и наметању традиционалних родних улога супруге, мајке и домаћице. Рано ступање у сексуалне односе такође је кључан фактор ризика због култа невиности који се негује у ромској заједници где се очекује да девојке невине ступе у брак, па се сексуални однос саматра заснивањем брака, а од девојака се очекује да је њихова обавеза да ступе у заједницу са мушкарцем са којим су имале сексуалне односе.

У резултатима приказаним у делу који се односи на старост мајки испитаница у моменту ступања у брак, недвосмислено је изведен закључак да постоји генерацијско преношење образаца побашања, јер се према прикупљеним резултатима утврдило да су мајке удатих испитаница раније ступале у брак од мајки неудатих девојака које су учествовале у истраживању.

Ромске породице се процентуално чешће суочавају са озбиљним проблемима сиромаштва, лоших хигијенских услова становања, недостатком докумената потребних за остваривање права из области социјалне и здравствене заштите. Без обзира на бројност ромске деце мало њих заврши основну школу. Ромска деца напуштају редовно школовање углавном под притиском родитеља. Већина Рома је необразована или имају само основношколско образовање. Из тог разлога, већина је незапослена, раде на лоше плаћеним пословима, углавном на радним местима где нису потребне посебне квалификације. Необразовани родитељи имају низак ниво аспирација и то преносе на децу, па се образовање не доживљава као изузетно важно. Последишно, ова деца постају незапослени млади људи и неквалификовани радници, баш као и њихови родитељи, и тиме се круг сиромаштва затвара. Већина ромског становништва живи сиромашно и у нехигијенским условима. Због нехигијенских услова у којима живи велики број ромске деце, она у школу дођу запуштена и прљава, због чега их друштво одбацује. Осећају се неприхваћено и то је још један од разлога због кога рано напуштају школе.

Овим закључцима су потврђене постављене хипотезе да сиромаштво, образовање, као и рани бракови мајки имају највећи утицај на рано склапање бракова ромских девојчица.

За сузбијање праксе раних бракова у ромској популацији, за коју је из наведених емпиријских доказа непобитно утврђено да постоји у високом проценту, неопходно је развити механизме и планове мера којима ће се ти механизми имплементирати и пратити њихови резултати.

С обзиром на наведене факторе ризика, фокус би морао бити на акцијама које се тичу превенције раног прекида школовања девојчица, још у нижим разредима основне школе, као и мотивацији да остају у систему образовања и након основне. Такође, пожељно је развијати програме за развој вештина и знања којима би девојке за које даље образовање је тешко оствариво биле конкурентније на тржишту рада (бесплатни курсеви и обуке из различитих области). На тај начин би се оснажиле и биле мање економски зависне од својих мужева/партнера/родитеља. Значајно би било обезбедити подстицај за све ромске девојчице/девојке на узрасту од 14-18 година, које су у највећем ризику, кроз бесплатне удбенике, бесплатан превоз и исхрану у школи како би што дуже остале у систему образовања.

Такође, неке од мера стимулација би могле бити у виду новчаних давања за девојчице од 14 година до пунолетства под условом да се не удају и ако у том периоду остају у систему образовања.

На крају, најважније политике и мере би требало да буду фокусиране на заговарању промена у друштву кроз промене ставова. Едукације у школама намењене деци, али и наставничком/педагошком кадру, увођење сексуалног образовања, едукације за стручне раднике у просвети, здравству социјалној заштити о ризицима и последицама које рани бракови имају на живот ромских девојчица би значајно смањиле стопу раних бракова. За постизање овог циља је неопходна мултисекторска сарадња и укључивање ванинституционалних мрежа подршке (угледне грађане, верске организације, невладин сектор) у сензибилизацију јавности на проблеме ромских девојчица у раним браковима и ризике које та пракса носи са собом.

Неопходно је инсистирање на доследној примени свих до сада донетих решења (закон, препорука, стратегија), као и константно праћење ефеката које та решења дају у пракси и подстицање даљих истраживања на тему раних бракова у ромској популацији.

ЛИТЕРАТУРА

Алексић, М., (2015) *Дечији бракови у Србији, анализа стања и препоруке*, Београд, НВО Атина

Јовановић, В., (ур) (2013), *Образовна инклузика деце ромске националности – Извештај о спроведеном мониторингу у основношколском образовању*, Београд, Центар за образовне политике

Радовановић, С., Кнежевић, А., (2014) *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији – Роми у Србији*, Београд, Републички завод за статистику

УНИЦЕФ, (2017) *Дечији бракови у ромској популацији у Србији*, Београд, Уницеф

УНИЦЕФ, (2017) *Дечији бракови у Србији*, Београд, Уницеф

Документи

База података УНИЦЕФ, доступно на https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2020/04/Child-marriage-database_Apr2020.xlsx (приступљено 22.10.2022. године)

Годишњи извештај о раду Центра за социјални рад Апатин, доступно на <https://csr.apatin.rs/извештај-о-раду-2019-цср-апатин/> (приступљено 22.10.2022. године)
Кривични Закон Републике Србије “Сл. гласник РС, 85/2005, 88/2005- испр., 107/2005- испр., 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019”

Локални акциони план за социјално укључивање Рома и Ромкиња у општини Врбас за период од 2022. до 2026. године, доступно на <https://www.vrbas.net/e-uprava-vrbas/planovi-dokumenti/901-lokalni-akcioni-plan-za-rome-vece-2-7> (приступљено 20.11.2022. године)

Локални акциони план за унапређење положаја Рома и Ромкиња у општини Кањижа за период 2022-2026. године, доступно на <http://www.kanjiza.rs/ujlap/site/data/files/docs/2022/oct/19-roma/tervezet-sr.pdf> (приступљено 02.12.2022. године)

Локални акциони план за инкузију Рома у општини Бач за период 2021-2023., доступно на http://www.bac.rs/sites/default/files/aktuelnosti/oglas/LAP_Bac.pdf, приступљено 02.12.2022. године.

Локални акциони план за социјално укључивање Рома и Ромкиња у општини Сента за период 2017-2025. године, доступно на <http://www.zenta-senta.co.rs/dokumenti/jr/2018/roma/2.%20lap%20za%20socijalno%20ukljucivanje%20roma%20i%20romkinja%20u%20opstini%20senta%20-%20srpski.pdf> (приступљено 06.12.2022. године)

Локални акциони планови за унапређење образовања, запошљавања и здравља Рома у општини Озаци за период од 2011-2015. године.

Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године
Службени гласник РС, 47/2016

PAI (2015) *Ending Child Marriage and Empowering Child Brides*, доступно на http://pai.org/wp-content/uploads/2015/06/PAI_ChildMarr_PIBrd3.pdf (приступљено 22.09.2022. године)

Парламентарна Скупштина Савета Европе (2005) *Резолуција 1468*, доступно на <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17380&lang=en> (приступљено 22.09.2022. године)

Пресуда Апелационог суда КЖ1 392/2019, доступно на https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-19/Presuda_Apelacionog_suda.pdf (приступљено 28.09.2022.године)

Покрајински омбудсман "Малолетничке трудноће и порођаји на територији АП Војводине" 2021, доступно на <https://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/2398/Maloletnicke%20trudnoce%20-%20izvestaj.pdf>, приступљено 02.12.2022. године

Породични закон Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године Сл. гласник РС, 26/2016

Стратегија развоја социјалне заштите града Кикинде 2019-2023. године, доступно на <http://www.kikinda.org.rs/Images/UserFiles/File/javnarasprava/StrategijaSocijalneZastite.pdf>, приступљено 02.12.2022. године)

Стратегија за друштвену интеграцију рома град Панчево 2009-2012.

Стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља “Службени гласник РС 122/2008

United Nations (2015) *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, доступно на <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (приступљено 10.09.2022)

УНФПА (2014) *Child marriage in Eastern Europe and Central Asia: regional overview*, 2014. доступно на <https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Child%20Marriage%20EECA%20Regional%20Overview.pdf> (приступљено 22.10.2022. године)

UN General Assembly, *Status of women in private law: customs, ancient laws and practices affecting the human dignity of women*, 1954, A/RES/843, доступно на <https://www.refworld.org/docid/3b00f07d20.html> (приступљено 12.11.2022.)

УН (1956) *Допунска Конвенција о укидању ропства, трговине робљем, институција и праксе сличне ропству*,

Службени лист ФНРЈ — Међународни уговори и други споразуми, бр. 7/58

УН (1958) *Допунска Конвенција о укидању ропства, трговине робљем, институција и праксе сличне ропству*, доступно на <http://daccess-ods.un.org/TNP/6089670.65811157.html> (приступљено 12.11.2022. године)

United Nations (1962) *Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages. Opened for signature at New York, on 10 December 1962*, доступно на <https://toolkits.knowledgesuccess.org/sites/default/files/Convention%20on%20Consent%20to%20Marriage.pdf> (приступљено 22.10.2022. године)

УН (1964) *Конвенција о престанку на брак, минималне старости за брак и регистравање брака*

УН (1979) *Конвенција Уједињених нација о елиминацији свих облика дискриминације жена* (CEDAW) (U.N. Doc. A/34/46)

UNICEF (2001) *Early marriage Child spouses*. Доступно на <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest7e.pdf> (приступљено 22.11.2022. године)

UNICEF (2005) *Early Marriage — A harmful traditional practice: A statistical exploration*, доступно на https://www.unicef.org/publications/files/Early_Marriage_12.lo.pdf (приступљено 05.09.2022. године)

УНИЦЕФ (2014) *Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији*, доступно на <https://www.unicef.org/serbia/media/6616/file/Istra%C5%BEivanje%20vi%C5%A1estrukih%20pokazatelja%20polo%C5%BEaja%20%C5%BEena%20i%20dece%202014.pdf>. (приступљено 05.09.2022. године)
Устав Републике Србије “Сл. гласник РС 98/2006”

UNFPA (2012) *Marrying too Young – End Child Marriage*, доступно на <http://www.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/MarryingTooYoung.pdf> (Приступљено 08.09.2022. године)

UNDP (2018) *Regional Roma survey*. Доступно на: <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html> (приступљено 25.08.2022. године)

Чланци у дневним новинама

Катарина Ђорђевић, „Србија ће забранити малолетничке бракове“, *Политика*, 11.08.2019. године, доступно на <http://www.politika.rs/sr/clanak/437589/Srbija-ce-zabraniti-maloletnicke-brakove> (приступљено 05.09.2022. године)

Р.Д. „Настава на ромском језику у 42 школе, *Данас*, 01.09.2014.године, доступно на <https://www.danas.rs/drustvo/nastava-na-romskom-jeziku-u-42-skole/> (приступљено 20.09.2022.године)

Прилог 1

УПИТНИК О РАНИМ БРАКОВИМА

Пред Вама се налази упитник конструисан за потребе научног истраживања истраживања чија тема је пракса раних бракаова међу ромским девојчицама у АП Војводини, односно који фактори утичу на рано заснивање брака и какви су ставови девојака по том питању. Упитник је намењен девојкама старости од 15-19 године које су ступиле у брак. Упитник је анониман, што значи да Ваша имена неће бити навођена било где у раду, нити ће се користити Ваши лични подаци. Учешће у попуњавању упитника је добровољно. Молимо Вас да наведени упитник попуните искрено и затражите помоћ испитивача уколико Вам неко питање није јасно.

1. Датум рођења _____

2. Са ким живите у домаћинству? _____

3. Да ли у кући имате струју?

ДА НЕ

4. Да ли у кући имате воду?

ДА НЕ

5. Да ли у кући имате купатило?

ДА НЕ

6. Да ли сте удати?

ДА НЕ

7. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, колико година сте у браку?

8. Са колико година сте се удали? _____

9. Да ли је ово Ваш први брак?

ДА НЕ

10. Уколико је Ваш одговор на претходно питање НЕ, који је брак по реду?_____

11. Уколико ово није Ваш први брак, са колико година сте ступили у брак први пут?_____

12. Да ли сте познавали супруга пре брака?

ДА НЕ

13. Ако је Ваш одговор на претходно питање био ДА, колико дуго сте се познавали?_____

14. Како сте упознали садашњег мужа?

- преко пријатеља
- упознали су Вас ваши родитељи
- преко рођака
- упознали сте се преко интернета
- нешто друго (наведеите шта) _____

15. Шта је био основни разлог да ступите у брак?

16. Колико година је имао Ваш супруг кад се се удали за њега?_____

17. Да ли су се Ваши родитељи противили да ступите у брак?

ДА НЕ

18. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, наведите кратко због чега.

19. Да ли су Ваши родитељи имали утицаја на избор Вашег мужа?

ДА НЕ

20. Да ли су Ваши родитељи добили неки поклон (новац, неку материјалну ствар...) од мужевљеве породице приликом Ваше удаје?

ДА НЕ

21. Да ли су се противили родитељи Вашег супруга када сте склапали брак?

ДА НЕ

22. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, наведите кратко због чега.

23. Да ли имате браће или сестара?

ДА НЕ

24. Да ли је неко од њих ступио у брак пре навршене 18. године?

ДА НЕ

25. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, ко и са колико година.

26. Да ли имате деце?

ДА НЕ

27. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, колико имате деце. _____

28. Колико деца имају година? _____

29. Да ли сте имали трудноћа које се нису завршиле порођајем пре тога? (прекид трудноће, абортус, спонтани побачај)

ДА НЕ

30. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, са колико година сте остали први пут остали трудни? _____

31. Да ли сте ишли у школу?

ДА НЕ

32. Који је највиши ниво образовања?

- завршена средња школа
- прекинута средња школа пре краја
- завршена основна школа
- прекинута основна школа пре краја

још увек се школујем

33. Уколико се још увек школујете, који сте разред тренутно? _____

34. Уколико сте прекинули школовање, у ком разреду се то десило?

35. Уколико сте прекинули школовање, ко је донео одлуку о прекиду Вашег школовања?

Ја Родитељи супруг Неко други

(ко?) _____

36. Уколико сте прекинули школовање, који је био разлог

прекида? _____

37. Да ли је удаја утицала на ваше школовање?

ДА НЕ

38. Уколико јесте,

како? _____

39. Да ли би сте желели да наставите школовање?

ДА НЕ

40. Какав је став Вашег супруга према

томе? _____

41. Да ли сте радно ангажовани (осим послова у домаћинству)?

ДА НЕ

42. Уколико јесте, како?

43. Ко обезбеђује приходе за издржавање

породице? _____

44. Ко располаже новцем у Вашој породици(ко одлучује како ће новац да се троши)?

45. Да ли имате новац којим самостално располажете?

- ДА НЕ

46. Да ли сте корисници новчане социјалне помоћи?

- ДА НЕ

47. Да ли сте корисници дечијег додатка?

- ДА НЕ

48. Колико новца месечно породица има на располагању? (социјална помоћ, дечији додатак, зараде од рада у надници, продаје секундарних сировина и слично)_____

49. Са ким сте живели пре него што сте се удали?_____

50. Какви су били приходи ваших родитеља? (социјална помоћ, дечији додатака, зараде од наднице, сакупљања секундарних сировина и слично)_____

51. Како би сте оценили приходе своје породице пре удаје у односу на оне са којима располажете сада у породици?

- значајно бољи
 исти
 безначајне разлике
 значајно лошији

52. Да ли је супруг икада био насилан према Вама?

- ДА НЕ

53. да ли Вас је супруг икада ударио?

- ДА НЕ

54. Уколико је Ваш одговор ДА, колико често се то дешавало?

- једном
 једном недељно

два до три пута месечно

једном месечно

неколико пута годишње

55. Да ли Вас је супруг икада вређао или називао погрдним именима?

ДА НЕ

56. Да ли сте икада имали сексуални однос са супругом, а да то нисте желели? (били сте превише уморни, болесни, исцрпљени, нерасположени...)

ДА НЕ

57. Да ли су вас родитељи икада ударили?

ДА НЕ

58. Уколико је Ваш одговор ДА, колико често се то дешавало?

сваки дан

једном недељно

једном до два пута месечно

два до три пута годишње

59. Да ли су Вас родитељи икада вређали или називали погрдним именима?

ДА НЕ

60. Да ли сте имали породичних проблема у породици порекла (код родитеља)?

отац је био насилан према мајци

мајка је била насилна према оцу

отац је био насилан према деци

мајка је била насилна према деци

отац је претерано конзумирао алкохола

мајка је претерано конзумирала алкохол

отац је био болестан

мајка је била болесна

61. Са колико је Ваша мајка ступила брак први пут? _____

62. Са колико година је добила прво дете? _____

63. Који је највиши степен образовања мајке, а који оца?

отац је завршио _____

мајка је завршила _____

64. Да ли се кајете што сте се удали пре пунолетства?

ДА НЕ

65. Уколико је Ваш одговор ДА, због

чега? _____

66. Да ли мислите сада да је удаја била добра одлука?

ДА НЕ

67. Да ли жалите што сте прекинули школовање?

ДА НЕ

68. Ако је одговор на Ваше питање ДА, због

чега? _____

69. Када је, према Вашем мишљењу идеално време за склапање брака за девојке?

70. Са колико година је, према Вашем мишљењу, прерано да се девојка уда? _____

71. Да ли девојке морају да се удају ако су имале сексуални однос са дечком?

ДА НЕ

72. Да ли мислите да би Вам каснија удаја дала веће шансе за бољи живот?

ДА НЕ

73. Да ли би сте подржали своју кћерку ако жели да се уда пре 18. године?

ДА НЕ

74. Да ли сматрате да је важно да Ваша деца заврше школу?

ДА НЕ

75. Уколико је Ваш одговор ДА, који степен образовања треба да имају?

завршена 4 разреда основне школе

завршену основну школу

завршену средњу школу

завршен факултет

76. Да ли сматрате да је женина обавеза да слуша мужа и повинује се свим његовим одлукама?

ДА НЕ

77. Да ли сматрате да је срамота да жена пријави полицији или Центру за социјални рад ако је муж туче?

ДА НЕ

78. Да ли сматрате да је развод срамота? _____

79. Када би сте Ви имали проблем, коме би се обратили? _____

80. Да ли имате пријатеље/пријатељице?

ДА НЕ

81. Са ким најчешће разговарате о својим проблемима? _____

82. Да ли знате да у Србији постоји законска старосна граница за заснивање брака?

ДА НЕ

83. Шта мислите, са колико година је дозвољено склопити брачну заједницу? _____

Прилог 2

УПИТНИК О РАНИМ БРАКОВИМА

Пред Вама се налази упитник конструисан за потребе научног чија тема је пракса раних бракаова међу ромским девојчицама у АП Војводини, односно који фактори утичу на рано заснивање брака и какви су ставови девојака по том питању.

Упитник је намењен девојкама старости од 15-19 године које нису ступиле у брак.

Упитник је анониман, што значи да Ваша имена неће бити навођена било где у раду, нити ће се користити Ваши лични подаци. Учешће у попуњавању упитника је добровољно.

Молимо Вас да наведени упитник попуните искрено и затражите помоћ испитивача уколико Вам неко питање није јасно.

1. Датум рођења _____

2. Са ким живите у домаћинству? _____

3. Да ли у кући имате струју?

ДА НЕ

4. Да ли у кући имате воду?

ДА НЕ

5. Да ли у кући имате купатило?

ДА НЕ

6. Да ли сте удати?

ДА НЕ

7. Да ли сте у емотивној вези (да ли имате дечка)?

ДА НЕ

8. Ако је Ваш одговор на претходно питање био ДА, колико дуго сте се у вези? _____

9. Како сте упознали садашњег дечка?

преко пријатеља

- упознали су Вас ваши родитељи
- преко рођака
- упознали сте се преко интернета

10. Колико година има Ваш дечко? _____

11. Да ли размишљате да почнете о томе да живите заједно (да ступите у брак)?

- ДА
- НЕ

12. Да ли су се Ваши родитељи противе томе?

- ДА
- НЕ

13. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, наведите кратко због чега.

14. Да ли су Ваши родитељи имали утицаја на избор Вашег дечка?

- ДА
- НЕ

15. Да ли би се ваши родитељу побунили као би сте изразили жељу да се удате пре пунолетства?

- ДА
- НЕ

16. Образложите кратко свој

одговор. _____

17. Да ли имате браће или сестара?

- ДА
- НЕ

18. Да ли је неко од њих ступио у брак пре навршене 18. године?

- ДА
- НЕ

19. Уколико је Ваш одговор на претходно питање ДА, ко и са колико година.

20. Да ли сте ишли у школу?

- ДА
- НЕ

21. Који је највиши ниво образовања?

- завршена средња школа
- прекинута средња школа пре краја
- завршена основна школа
- прекинута основна школа пре краја
- још увек се школујем

22. Уколико се још увек школујете, који сте разред? _____

23. Уколико сте прекинули школовање, у ком разреду се то десило?

24. Уколико сте прекинули школовање, ко је донео одлуку о прекиду Вашег школовања?

- Ја
- Родитељи
- супруг
- Неко други

(ко?) _____

25. Уколико сте прекинули школовање, који је био разлог

прекида? _____

36. Уколико се још увек школујете, који сте разред? _____

26. Да ли сте радно ангажовани (осим послова у домаћинству)?

- ДА
- НЕ

27. Уколико јесте, како?

28. Ко обезбеђује приходе за издржавање

породице? _____

29. Ко располаже новцем у Вашој породици(ко одлучује како ће новац да се троши)?

30. Да ли имате новац којим самостално располагете?

ДА НЕ

31. Да ли сте корисници новчане социјалне помоћи?

ДА НЕ

32. Да ли сте корисници дечијег додатка?

ДА НЕ

33. Колико новца месечно породица има на располагању? (социјална помоћ, дечији додаток, зараде од рада у надници, продаје секундарних сировина и слично)_____

34. Да ли је дечко икада био насилан према Вама?

ДА НЕ

35. да ли Вас је дечко икада ударио?

ДА НЕ

36. Уколико је Ваш одговор ДА, колико често се то дешавало?

- једном
- једном недељно
- два до три пута месечно
- једном месечно
- неколико пута годишње

37. Да ли Вас је дечко икада вређао или називао погрдним именима?

ДА НЕ

38. Да ли сте икада имали сексуални однос са дечком, а да то нисте желели? (били сте превише уморни, болесни, исцрпљени, нерасположени...)

ДА НЕ

39. Да ли су вас родитељи икада ударили?

ДА НЕ

40. Уколико је Ваш одговор ДА, колико често се то дешавало?

- сваки дан
- једном недељно
- једном до два пута месечно

два до три пута годишње

41. Да ли су Вас родитељи икада вређали или називали погрдним именима?

ДА НЕ

42. Да ли сте у породици имали неки од наведених проблема?

- отац је био насилан према мајци
- мајка је била насилна према оцу
- отац је био насилан према деци
- мајка је била насилна према деци
- отац је претерано конзумирао алкохола
- мајка је претерано конзумирала алкохол
- отац је био болестан
- мајка је била болесна

43. Са колико је Ваша мајка ступила брак први пут? _____

44. Са колико година је добила прво дете? _____

45. Који је највиши степен образовања мајке, а који оца?

- отац је завршио _____
- мајка је завршила _____

46. Да ли се кајете што сте се нисте удали?

ДА НЕ

47. Уколико је Ваш одговор ДА, због

чега? _____

48. Када је, према Вашем мишљењу идеално време за склапање брака за девојке?

49. Са колико година је, према Вашем мишљењу, прерано да се девојка уда? _____

50. Да ли девојке морају да се удају ако су имале сексуални однос са дечком?

ДА НЕ

51. Да ли би сте подржали своју кћерку ако жели да се уда пре 18. године?

ДА НЕ

52. Да ли сматрате да је важно да Ваша деца заврше школу?

- ДА НЕ

53. Уколико је Ваш одговор ДА, који степен образовања треба да имају?

- завршена 4 разреда основне школе
 завршену основну школу
 завршену средњу школу
 завршен факултет

54. Да ли сматрате да је женина обавеза да слуша мужа и повинује се свим његовим одлукама?

- ДА НЕ

55. Да ли сматрате да је срамота да жена пријави полицији или Центру за социјални рад ако је муж туче?

- ДА НЕ

56. Да ли сматрате да је развод

срамота? _____

57. Када би сте Ви имали проблем, коме би се

обратили? _____

58. Да ли имате пријатеље/пријатељице?

- ДА НЕ

59. Са ким најчешће разговарате о својим

проблемима? _____

60. Да ли знате да у Србији постоји законска старосна граница за заснивање брака?

- ДА НЕ

61. Шта мислите, са колико година је дозвољено склопити брачну

заједницу? _____